

ЄПИСКОПСЬКІ ТА МОНАСТИРСЬКІ СФРАГІСИ 1690 – 1735 РР. ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ МАРАМОРОСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЄПАРХІЇ ТА МАРАМОРОСЬКОГО УНІЙНОГО ВІКАРІАТУ

Олександр Монич

протоіерей, ThDr, кандидат богослов'я (PhD), аспірант кафедри археології, етнології та культурології,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород
E-mail: oleksandr.monych@uzhnu.edu.ua
Researcher ID: AAM-6358-2021
<https://orcid.org/0000-0002-1264-2305>

Іван Міськов

кандидат історичних наук, доцент кафедри культури та соціально-гуманітарних дисциплін, Закарпатської академії мистецтв, Ужгород
E-mail: miskoviv@gmail.com

У статті досліджуються сфрагістичні джерела, що безпосередньо стосуються діяльності Марамороської православної єпархії та Марамороського унійного вікаріату кінця XVII-го – першої половини XVIII століття. За допомогою допоміжних дисциплін автори роблять спробу заповнення «білих плям» у сторінках церковної історії краю. Обраний для вивчення період історії Мукачівської єпархії характеризується інституційною розбудовою двох нових єпархій, які виокремилися з древньої Мукачівської – Мукачівської греко-католицької та нової – Марамороської православної єпархії. У результаті активної прозелітичної діяльності єпископату в 1723 році перша із вказаних одиниць створює в комітаті Мараморош унійний вікаріат, який в часі набуває статусу єпархії. Активна фаза розвитку обидвох еклізіяльних одиниць тривала з 1690 по 1730 роки. У цей період відбуваються ключові інституційні процеси, які сприяли формуванню та утвердженню двох контр-центрів. Результати статті інноваційно презентують бачення й аналіз джерел, які нерозривно пов'язані з формуванням двох церковних центрів. На основі опрацьованих єпископських і монастирських сфрагісів вносяться нові корективи в наявні парадигми про адміністрування й управління єпархій. Залучена методологія відкриває широкое поле для дискусії та подальшого вивчення історії Церкви на Закарпатті у вказаний період. Використані при дослідженні принципи евристики дозволяють по-новому подивитися на окремі процеси в розбудові еклізіяльних центрів. Мова йде про єпископські висвячення чернецтва, фактичні юрисдикційні статуси вікаріїв, процеси укладання земельних договорів про оренду та позику під заставу, монастирську епістолярну спадщину, єпархіальну діяльність щодо відкриття нових монастирів та оновлення керівного сегменту наявних, реакцію парафій у часи введення унії в Марамороші тощо. Водночас аналіз монастирських та єпископських сфрагісів також дозволяє ширше проаналізувати і дослідити специфічну тему розвитку документообігу єпархій, юридичної складової у формуванні єпархій, а також становлення їхнього церковно-канонічного статусу. Крім того, тема суттєво розвиває сфрагістику як науку в зрізі вузької її спеціалізації у вивченні церковно-адміністративних складових та їх розвитку. Виявлені та опрацьовані документи констатують факт того, що церковна сфрагістика у вказаний період перебувала в процесі саморозвитку, ідентифікації, верифікації, вдосконалення та легітимності, яких потребувала тогочасна церковна ситуація.

Ключові слова: Мараморош, церква, єпископ, єпархія, вікаріат, печатка, підпис.

Постановка проблеми. Церковна сфрагістика доби утворення та розвитку Марамороської православної єпархії і Марамороського унійного вікаріату, який із часом видозмінився в дієцезію, – неоціненне джерело для дослідження церковної історії та спеціальних історичних дисциплін. Печатки, окрім інформативності зображень, агіографічних та архітектурних сюжетів, ініціалів, написів, подають й низку топонімів. Написи географічних назв у церковних печатках Закарпаття, за даними сфрагістики, окремим об'єктом досліджень у широкому спектрі ще не ставали. Загалом церковна сфрагістика (геральдика) Мараморощини майже не досліджувалася.

До сьогодні сфрагістичний матеріал, який зберігається у фондах Державного архіву Закарпатської області (далі – ДАЗО), досліджувався вибірково, а тому є потреба в цілісному розкритті

заявленої теми дослідження. У контексті діяльності обидвох церковних центрів Мараморощини актуальною є багатоаспектна рецепція історії їхнього розвитку. Суттєво це завдання виконується завдяки методології допоміжних наук і досліджень.

Дослідницькою проблемою у вивченні церковного Мараморошу є одностороннє тлумачення передусім історичного контексту, в якому розвивалися нова – Марамороська православна (з 1690 р.) і юрисдикційно трансформована (з 1646 р.) стара-нова Мукачівська греко-католицька єпархія. Вибірково обрані та опрацьовані сфрагіси з одного боку спростовують твердження про нібито насильницьку еклізіяльну експансію території Мараморошу мукачівським греко-католицьким єпископатом. З іншого – піддають сумніву факт всеохоплюючої юрисдикційної присутності і діяльності в комітаті православного єпископату.

Наявні монастирські печатки першої чверті XVIII століття переконують, що окремі, теоретично православні, обителі в той же час практично і юридично вже були під владою Мукачівського унійного єпископа. Підписані грамоти, монастирські звернення, прохання та листування інколи завірялися, по факту, греко-католицьким чернецтвом і духовенством, однак по суті в деяких монастирях у той же час ще проживало православне чернецтво, яке теж мало свої атрибути для необхідного документообігу.

Унікаючи штампів і доміантних концепцій сьогодні, можна чітко декларувати факт того, що перехід духовенства та чернечих осередків у 1700-1730 роках від православної юрисдикції до греко-католицької на території комітату відбувався поступово. Цьому сприяли політичні, соціальні та внутрішньоцерковні чинники. Однією з найбільших проблем при цьому є саме визначення одночасних статусів духовенства, чернечих осередків і панівного єпископату в Марамороші. Тому аналіз сфрагістичного матеріалу, сподіваємося, дозволить прояснити деякі розбіжності в тлумаченні юрисдикційних та канонічно-правових статусів, нюансів і фактів.

Метою дослідження передусім є аналіз відомих та нововиявлених єпископських і монастирських печаток. При цьому увага зосереджуватиметься передусім на: ідентифікації сфрагісів, їхньому фаховому описі, визначенні датування тощо. У рамках окресленої мети у статті розв'язується ряд **завдань**: за допомогою сфрагістичного та геральдичного матеріалу простежити часові рамки і хронологію переуступлення православних монастирів греко-католицькому вікаріату та єпископату; на основі джерельного матеріалу проаналізувати діяльність єпископату та чернецтва, а також окреслити головні етапи в розбудові як православної, так і греко-католицької єпархії у вказаний час.

Аналіз джерел та літератури. Єпископські та монастирські печатки церковного Мараморошу кінця XVII-го – першої чверті XVIII ст. є маловивченою, недостатньо представленою в предметній історіографії темою. За хронологічним принципом вкажемо основні праці, у яких прямо або ж дотично досліджується заявлена тема.

У когорті дослідників, які спорадично або ж безпосередньо вивчали зазначену тему, були: о. Анатолій Кралицький [Кралицький, 2019], о. Іван Дулішкович [Дулишкович, 1875; Дулишкович, 1877] János Mihályi [Mihályi, 1900], Алексей Петров [Петров, 1905; Петров, 1906], Antal Hodinka [Hodinka, 1911], Mihály Balogh [Balogh, 1909], о. Василій Гаджега [Гаджега, 1922], о. Юрій Жаткович [Жаткович, 2008], о. Гліб Кінах [Кінах, 1926; Кінах, 1938], Michal Lasko [Lasko, 1975], о. Василій (Пронин) [Пронин, 2009], о. Атанасій Пекар [Пекар, 1991; Пекар, 1997а; Пекар, 1997б; Пекар, 2014], о. Михайло Лучкай [Лучкай, 2002], о. Alexandr Baran [Baran, 1962], Ласло Дژه [Дژه, 1969], о. Jozef Timkovic [Vladimirus de juxta Hornad - J. V. Timkovic, 2004], Іштван Удварі [Удварі, 2000; Удварі, 2002; Удварі, 2005], Іштван Баан [Baán, 2017], Володимир Мороз [Мороз, 2016; Мороз, 2017; Мороз, 2018], Ондраш Добош [Добош, 2021], Олександр Монич [Монич, 2008; Монич, 2009а;

Монич, 2009б; Монич, 2018; Монич, 2019а; Монич, 2019б; Монич, 2021а; Монич, 2021б], Олександр Орос [Орос, 2008], Сергій Вискварко [Вискварко, 2011], Володимир Фенич [Фенич, Цапулич, 2004] та ін.

Сьогодні історичні дослідження єпископських гербів та печаток Мукачівської греко-католицької єпархії XVIII – першої половини XX століття розміщені в окремих публікаціях та монографії Михайла Приймича [Приймич, 2007; Приймич, 2014; Приймич, 2017а; Приймич, 2017б] та Йосипа Кобалю [Кобаль, 2003]. Названі дослідники найбільшу увагу приділяють епосі єпископа Андрія Бачинського, а тому їхні праці мають лише дотичний стосунок до теми нашого дослідження. Окреме дослідження печаток і гербів родини Другетів опубліковано в колективній праці, присвяченій добі роду Другетів [Доба Другетів, 2021]. Свого часу дворянська родина Другетів мала свої інтереси в комітаті Мараморош, однак державна сфрагістика цієї епохи є віддаленою від церковних процесів комітату на зламі XVIII століття. Загалом церковну геральдику православного Мараморошу досліджує Іван Міськов [Міськов, 2019; Міськов, 2000а; Міськов, Сліпецький, 2020; Міськов, 2021а; Міськов, 2021б]. Указаний учений предметно вивчає тему печаток і гербів Мукачівських (Мараморських) єпископів тільки в одній праці, що, звичайно, не може претендувати на наукову вичерпність.

Частина єпископських та монастирських грамот, указів, листувань та розпоряджень дешифрована й опублікована в каталозі «Мукачівська Греко-Католицька єпархія. Документи» [Мукачівська Греко-Католицька єпархія, 2007; Мукачівська Греко-Католицька єпархія, 2012; Мукачівська Греко-Католицька єпархія, 2015]. Окремі єпископські та монастирські сфрагіси XVII – XVIII ст. опубліковані в предметно-тематичному каталозі документів ДАЗО «Давні монастирі Мукачівської єпархії (1360 – 1800)» [Давні монастирі Мукачівської єпархії (1360 – 1800), 2021].

Існує також кілька спільних авторських проєктів, у яких дотично вивчається питання розбудови чернечого життя Мараморошу вказаного періоду [Світлиць, Канаїло, 2009; Данилець, Пімен (Мацола), ієромонах, 2009, Данилець, Монич, Керецман, 2021].

Таким чином, вітчизняна історіографія досить вузько презентує заявлену тему дослідження, а через це залишається багато «білих плям», які вимагають концептуального вивчення. Стисло представлені публікації і монографії через свою специфіку і завдання не можуть претендувати на вичерпність. У наведених працях автори часто копіюють один одного, а брак джерельної інформації позбавляє їхні роботи об'єктивізму та цілісності. Таким чином, систематизованих досліджень із заявленої наукової проблематики немає, що й зумовлює актуальність нашої публікації.

Джерельна база публікації включає документи двох фондів ДАЗО: Мукачівський монастир отців Василіан, м. Мукачево (ф. 64) та Правління Мукачівської греко-католицької єпархії, м. Ужгород (ф. 151). Матеріали про діяльність Мараморської православної єпархії та відповідного унійного вікаріату знаходяться в описах №№ 1 та 5 двох вищевказаних фондів.

Із нововиявлених документів, які вводяться в науковий обіг вперше, зазначимо передусім богослужбовий Антимінс Мукачівського єпископа Йосипа де Камеліса, який зберігається в архіві Мукачівської православної єпархії [Богослужбовий Антимінс Мукачівського греко-католицького єпископа Йосипа де Камеліса, <?> <?> 1702] (Рис. 2), а також унікальну печатку (ймовірно, єдиний взірєць) quasi-єпископа Йосипа (Годермарського) [ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 244] (Рис. 5) та дві ідентичні печатки Імстичівського Свято-Архангело-Михайлівського монастиря [ДАЗО, ф. 64, оп. 1, спр. 340; ДАЗО. ф. 151, оп. 1, спр. 213]. Крім того, науковому бомонду представлено кілька нововиявлених джерел, які суттєво розширюють сталі відомості про діяльність як єпископа-номінанта Йосипа (Годермарського), так і його брата Прокопія.

Виклад основного матеріалу. Вивчення адміністративної діяльності та чернечого життя Мукачівської єпархії стає дедалі популярнішим для багатьох істориків та науковців. Наявна дослідницька база вже констатує факт всебічного пошуку, виявлення й аналізу різноманітного джерельного матеріалу, який все частіше привносить нові відомості й факти в питання розвитку та розбудови еклізіяльної одиниці.

Однією з допоміжних дисциплін, яка додає науковій новизни до історії єпархії, є сфрагістика. Тому вона і слугуватиме нам додатковим чинником аналітики, який, сподіваємося, дозволить доповнити наявний матеріал із осмислюваної проблематики та подивитися на певні історичні процеси в єпархії через іншу дослідницьку призму.

Для церковних дослідників XXI століття аксіоматичним є твердження, що діяльність єпископів та древніх монастирів Мукачівської єпархії (Грушево, Угля, Мукачево) в контексті сфрагістики, з одного боку, є «закритою» темою (через вичерпність та дослідженість наявних джерел), з іншого, – маловивченою цариною. Ми погодимося з другою тезою, адже, залучаючи до аналізу джерел допоміжні науки, ми розуміємо, що ця тема дійсно широка, і вона вимагає всебічного вивчення.

У контексті статті зазначимо, що з давнього монастирського і єпископського періоду (XV – XVII ст.) оригіналів церковних сфрагістів не виявлено. З цього періоду у фондах ДАЗО нами опрацьовано окремі церковні документи, завірені печатками угорських королів та палагінів [Монич, 2008, с. 110–225]. З натяжкою припускаємо, що відома печатка Угольського монастиря є єдиною цінністю ранньої церковно-історичної епохи. На думку О. Ороса, виявлений ним бронзовий сфрагіс Угольського православного монастиря «діаметром 44 мм ручної роботи, виготовлений в другій половині XII століття» [Орос, 2008, с. 244; 248]. Щодо зламу XVII – XVIII ст., то ця епоха дає нам широке поле для пошукової роботи.

Наявність сфрагістичного та джерельного матеріалу в фондах ДАЗО переконує, що після укладання Ужгородської унії (1646) через низку обставин, транзитні єпископи Мукачівської греко-католицької єпархії (з 28.06.1773) [Ласко, 1975, р. 269; Пекар, 1997b, с. 40] були пасивні в прозелітизмі та не докладали зусиль в поширенні унії, особливо в

комітатах Берег, Угоча і Мараморош. Рушієм активізації утвердження унії в останньому комітаті став єпископ Йосип де Камеліс (1690 – 1706) [Лучкай, 2002, с. 6–11; 129–131]. Завдяки розгорнутій діяльності названого архієрея відбулися зміни, які поклали початок утвердженню юрисдикції Мукачівських єпископів у Мараморошині [Ваан, 2017, р. 168; 170–171; 173; 178–179; 190–191; Лучкай, 2002, с. 28; 30–31].

Активний єпископ за короткий час зумів зібрати і провести 12 соборів, навернути до злуки з Римом численне духовенство кількох комітатів, покласти початок привілеям духовенству, захистити право на незалежність єпархії від юрисдикційних претензій Егерських єрархів тощо [Крालицький, 2019, с. 277; Добош, 2021, с. 75]. Крім того, він виганяє православного владику Мефодія (Раковецького), який 29 липня 1690 року «цілком відійшов» не тільки з Мукачівського монастиря, але й назавжди залишив територію єпархії [Ваан, 2017, р. 174; Лучкай, 2002, с. 28; 32; Пекар, 1997a, с. 69–70; Пронин, 2009, с. 236–238].

Отже, в кінці XVII століття древня Мукачівська єпархія була розділена на дві: Мукачівську греко-католицьку з центром в Мукачеві та Мараморську православну єпархію (ситуативні монастирські центри: Вільхівці, Грушево, Драгово, Заріччя, Імстичово, Кричово, Угля). Цей період, з одного боку, характеризується організацією та розбудовою нової Мараморської православної єпархії, з іншого, – посиленням влади та остаточним утвердженням в комітаті Мараморош Мукачівського унійного єпископату.

1690 рік став визначальним для обидвох контр-центрів. Якщо мукачівська церковна влада дбала передусім про налагодження і стабілізацію свого внутрішньоепархіального статусу, то ситуація в Марамороші була діаметрально протилежна. Єпископат православної єпархії прагнув не тільки зберегти й утримати в своїй владі наявну територію, монастирі, храми, але й думати про стратегію оборони задля супротиву унії. Для цього в 1682–1719 роках на території комітату православний єпископат відкриває 13 нових монастирів: 8 на території сучасного Закарпаття, 5 на території Румунії [ДАЗО, ф. 151, оп. 12, спр. 2571, арк. 4–4 зв.; Пронин, 2009, с. 276; Пекар, 2014, с. 58–76; Монич, 2019b, с. 167–186].

Загалом процес адміністративного формування окремої Мараморської єпархії розпочався ще з 1664 року, в часи екзилу попередника Мефодія, єпископа Іоанікія (Зейкана) [Монич, 2019a, с. 383–409]. Однак, тоді це було ситуативне правління, ще не виокремленої чи відділеної православної єпархії. Юрисдикційна влада Зейкана поширювалася на Березький, Угочанський та Мараморський комітати [Баран, 1968, с. 138]. На допиті Мараморського духовенства 1725 року про те, хто керував Мараморошем до Іосифа Стойки, 24-й свідок Gregorius parochus Alsó Neresznice відповідав: «Joannicius, episcopus Munkacsiensis, jurisdictionem in Marmaros episcopalem» [Дулишкович, 1877, с. 69; Петров, 1906, с. 25; Лучкай, 2002, с. 229; Світлицький, 2011, с. 193–194]. Згідно з щоденником Де Камеліса, титул Зейкана був «Joannikio Mszticsovszky, Episcopo Munkács» [Дулишкович, 1875, с. 122; Лучкай,

2002, с. 25].

Наступником єпископа Іоанікія був єпископ Мефодій Раковецький, який був висвячений у 1687 році православним молдовським митрополитом Досифеєм [Пронин, 2009, с. 236]. У грамоті, датованій 26 квітня 1689 року, яка має стосунок до заснування монастиря в Заріччі, Раковецький вже згадується як єпископ із титулом «Раковецькій, Мукачовській, Спиській, Краснобродській, Мараморійській всея Земли Оугорській» або ж «Мефодий Милостию Божию Епископ Православный Маковецкій, Мукачовській, Спескій, Красно Бродській, Мараморискій, и Всея Земле Оугорській» [ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 92, арк. 1–2; ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 93, арк. 1–2; ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 554, арк. 7; Лучкай, 1999, с. 339].

Таким чином, православний єпископат чітко себе позиціонував керівником тих комітетів, де впровадження унії до 1723 року ще не мало повноцінної юридичної сили.

Використовуючи принцип хронології, спробуємо відтворити синхронну діяльність єпископату і чернечих осередків обидвох церковних центрів. На прикладах сфрагістичного ж матеріалу проаналізуємо контекст церковної історії єпархії у вказаний період.

У зрізі теми об'єктом дослідження як греко-католицького, так православного єпископату ми обрали епохи активних діячів єпархій, а саме: Йосипа де Камеліса (1689–1706), Юрія Геннадія Бізанція (1716–1733), Симеона Ольшавського (1733–1737) [Пекар, 1997а, с. 185–186] з одного боку та Мефодія (Раковецького) (1687–1693), Йосипа (Стойки) (1690–1711) і Досифея (Феодоровича) (1717–1735) з іншого [Пекар, 1997а, с. 182–185; Пронин, 2009, с. 236–238; 252–258; 261–266].

З періоду єпископа де Камеліса збереглися оригінали його грамот, розпорядження, накази, щоденник та заповіт, у яких є автентичні архієрейські печатки і підписи [ДАЗО, ф. 64, оп. 5, спр. 41; ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 98; ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 101; ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 119; ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 121; ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 122; ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 142; ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 189; ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 195; ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 197; ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 198; Ваán, 2017, р. 156–204]. Разом із тим, під час дослідницької роботи в архіві Мукачівської православної єпархії нами було виявлено підписаний єпископом оригінал богослужбового Антимінсу [Богослужбовий Антимінс Мукачівського греко-католицького єпископа Йосипа де Камеліса, <?> <?> 1702].

Згідно з «Щоденником» єпископа, його титул був «Єпископ Шебатинський, Мукачівський, Мараморський, Краснобрідський, Списький, Комарницький і т.д., генеральний вікарій для русинів грецького обряду в Угорщині» [Лучкай, 2002, с. 22]. В єпископському «Щоденнику» можна зустріти також і видозмінений його титул: «Jo. Joseph de Camillis Dei, et Apl Sedis gra: nec non Caes: Author Eppus Seb: Munkacz: Maramarusien, Krasnobrodien, Makoviczensis, Scepusiensis, Comaromiensis etc. Vicarius Generalis pro Ruthenograecis in Ungaria, Sacrae Caesareae Regiae Maiestatis Consiliarius etc.» [Ваán, 2017, р. 159–160].

Таким чином, де Камеліс претендував і на

Мараморош, у якому до певного часу Мукачівські єпископи не мали жодної влади [Петров, 1906, с. 32]. Це твердження доводить грамота де Камеліса 1705 року. Мараморош як приналежна юрисдикційна територія де Камеліса у вступному титулі єпископа не згадується: «Nos Johannes de Camellis Metropolita Sebasten. Episcopus Munkacziensis Archimandrita S. Nikolai. Vicarius Apostolicus in Hungaria» [ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 189, арк. 1] (Рис. 1). Не згадується Мараморош і в інших численних підписах єпископа [Ваán, 2017, р. 35–150; 160–308].

Вищенаведена грамота, яка датується 17 жовтня 1705 р. [ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 189, арк. 1], завірена оригінальним сфрагісом єпископа. У полі печатки є «щит з символічною фігурою верблюда (вправо), над яким зверху зліва графська корона, над самим щитом митра, зліва якої посох, справа – хрест, а над самою митрою – образ святого Миколая (... Ni). Легенда печатки прочитується повністю: ІСЮ (Іоанн) • ІСЮСИФ • ЕП • СЕВ[АСТИЙСКИЙ] • МОУНК[АЧЕВСКИЙ], сажа, овал 26 x 28 мм [ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 189, арк. 1]. Символічна фігура верблюда дуже часто зустрічається в Біблії, а у християнстві це символ покірності та смирення, витривалості і терпіння. Також латинське слово «camel» – верблюд – натякає на герб родини де Камелліс [Міськов, 2021b, р. 18]. (Рис. 1).

Верифікація підпису єпископа Йосипа на Антимінсі, який виявлений в архіві Мукачівської православної єпархії, засвідчила його автентичність [Ваán, 2017, р. 29].

Унікальна богослужбова пам'ятка виготовлена на клаптику матерії (льон), розміром (в: 39 см. × ш: 49 см.). Відбиток малюнку зроблений чорною фарбою. По периметру Антимінса (з відступом 3 см.) є тонка рамка, в середині якої міститься зображення Ісуса Христа, справа від нього – ікона Діви Марії, зліва – святого апостола та євангеліста Івана Богослова. У чотирьох кутах в овальних колах є ікони євангелістів Матвія, Марка, Луки та Івана Богослова. Знизу під іконою Спасителя – підпис єпископа: «ІСЮАНЪ, ИОСИФЪ ДЕ КАМІЛІСЪ МИЛОСТІЮ БОЖИЕЮ И ПРЕСТОЛА СВЯТАГО АПОСТОЛЬСКАГО, ЕПИСКОП ПРВ[О-СЛА(?)]ВНЫЙ СЕВАСТЕНСКИЙ, МУКАЧЕВСКИЙ, МАРАМОРОСКИЙ, И ПРОЧАЯ: НАМЕСТНИК АПОСТОЛЬСКИЙ И ВСЕЯ ОУГОРСКИЯ ЗЕМЛИ [...]: ЕГО НАЙСВЕТ-ЛЕЙШАГО КЕСАРСКАГО И КОРОЛЕВСАГО МАЕСТАТУ(?) СОВЕТНИКЪ» [Богослужбовий Антимінс Мукачівського греко-католицького єпископа Йосипа де Камеліса, <?> <?> 1702], (Рис. 2). На лінії екватора Антимінсу з обох сторін біля краю рамки є ручний наскрізний (з розривом у словах) оригінальний підпис єпископа і його сажева, чорна печатка. Зліва під текстом – автентичний підпис, справа під текстом – печатка єпископа. Цілком дешифрувати весь підпис важко, але в ньому прочитуються слова, які є на кожному освяченому Антимінсі: «Благодатію Пресвятого и Животворящего Духа священнодействован [...] освятися Антимінс сей» [Богослужбовий Антимінс Мукачівського греко-католицького єпископа Йосипа де Камеліса, <?> <?> 1702]. У кінці підпису є церковнослов'янські букви #АФВ (1702). Інший текст недоступний для дешифрування, а тому ми не маємо

змоги дізнатися, до якого храму був освячений цей головний літургичний атрибут.

Отже, діяльність де Камеліса, без сумніву, була «обширной и продуманной» [Пронин, 2009, с. 267]. Разом з тим, єпископ чітко розумів, що його присутність у Мараморощі була номінальною. Це відображають його підписи і сфрагіси, у яких він або наводить, або ж уникає згадки вказаного комітату.

Безперечно, «апостол унії» [Пекар, 1997а, с. 69] використовував всі адміністративні та богослужбові важелі впливу, аби поширити свою юрисдикцію в комітаті. Певну ясність щодо прозелітичних методів діяльності єпископа вносить виявлений богослужбовий Антимінс. У титулі єпископа на Антимінсі є вираз єпископ «ПРВ[ОСЛА]ВНЫЙ». У слові використовується титла «С», яка в цьому ж Антимінсі також є над словами «Севастійський», «Мукачівський», «Марамороський», «Намісник» та «Апостольський». Це дає можливість зробити припущення, що на певних парафіях єпархії (можливо, в Мараморощі) єпископ використовував окремі Антимінси, у яких він свідомо позиціонував себе з православ'ям. Цю думку добре було б підтвердити аналізом кількох Антимінсів, однак, поки що вони нам не доступні. Беззаперечним є лише той факт, що поетапне впровадження унії було головним завданням єпископа.

Оцінюючи період управління де Камеліса, потрібно усвідомлювати той факт, що єпископ, за словами о. Проніна, розумів унію як «соединение Греческой Церкви с Римской – именно соединение, а не латинизацию. В этом случае в глазах православных он был приехавшим из Рима католиком, а в глазах римокатоликов – греком, органическим приверженцем восточного обряда» [Пронин, 2009, с. 312].

Початки діяльності єпископа Іоанікія (Зейкана) як Марамороського адміністратора були вкрай важкими. Будучи в ситуативному екзилі, єпископ тимчасово перебував спочатку в Мукачеві, далі – в заснованому ним Імстичівському монастирі, з якого переїхав в Углянський монастир, звідки й керував парафіями Мараморощу в 1665 – 1685 рр. [Пекар, 2014, с. 69]. Коли єпископ важко захворів, то повернувся в Імстичівський монастир, де помер наприкінці 1686 р. [Пекар, 2014, с. 69; Монич, 2019а, с. 395–396].

На жаль, з періоду діяльності Зейкана не збереглося жодної оригінальної печатки. Її немає навіть в установчій грамоті про заснування Імстичівського монастиря [ДАЗО, ф. 64, оп. 1, спр. 107; Сабов, 1893, с. 51; Пронин, 2009, с. 226]. Разом з тим відомо що на Антимінсах, освячених єпископом Іоанікієм, духовенство звершувало статутні богослужіння в Боронявському [ДАЗО, ф. 64, оп. 1, спр. 66, арк. 2] та Евдянському чернечих обителях [ДАЗО, ф. 64, оп. 1, спр. 66, арк. 6 зв.].

Смерть єпископа Іоанікія (1689), від'їзд до Польщі (1690) православного єпископа Мефодія, активна діяльність в комітаті Угоча греко-католицьких єпископів Йосипа де Камеліса та Геннадія Бізанція створили ланцюг причин, через які відомий Імстичівський монастир на початку другої чверті XVIII століття (1727) було підпорядковано Мукачівському єпископу [Фенич, 2001, с. 25–26].

У результаті пошукової роботи в фондах ДАЗО

було виявлено 2 документи, що безпосередньо стосуються історії Імстичівського монастиря. Обидва джерела завірені оригінальною печаткою монастиря.

Перша справа – це «Грамота ігумена Імстичівського монастиря про взяття на догляд поміщика села Імстичово Миколая Білкея до його смерті в подяку за надання послуг монастирю» (22.01.1709) [ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 213]. Другим документом є «Заповіти жителів с. Імстичева Олексі, Михайла, Іоакима, Юрка та Дмитра земельних ділянок Імстичівському монастирю» (13.05.1750 – 20.06.1750) [ДАЗО, ф. 64, оп. 1, спр. 340].

Текст і печатки в обидвох джерелах підтверджують факт того, що монастир був названий на честь святого Архангела Михайла. У документах є чудово збережений сфрагіс давнього монастиря, який вводиться в науковий обіг вперше.

Обидві сажеві печатки круглої форми й абсолютно однакові. В середині внутрішнього поля є зображення Архістратиґа Божого Михаїла. Архангел зображений у військовій амуніції. На плечах у нього є плащ. У правій руці архангел підняв догори меч, витягнутий із ножен, що є в його лівій руці. Над головою архангела є круг (німб) – іконографічний символ святості. У верхньому полі справа від нього є велика літера «С», під нею дві великі літери «МІ», напроти яких зліва великі літери «ХА», що означає напис: СВЯТИЙ МИХАІЛ. Навколо геральдичної фігури святого легенда церковнослов'янською: «СИЯ ЄСТЬ ПЕЧАТЬ МАНАСТЫРЯ ИМСТИЧЕВСКОГО» (Рис. 3).

Наступник Зейкана єпископ Мефодій (Раковецький) чудово розумів: полишення Мукачівської єпархії православним єпископатом є питанням часу. Одним із завдань архієрея було посилення юрисдикції в Угочанському та Березькому комітатах, де поки що ситуація з юрисдикційним превалюванням була на боці православних. У цьому контексті дії Раковецького є цілком зрозумілими і в якійсь мірі прогнозованими. Хоч він і був в Мараморощі неповний рік [Монич, 2019а, с. 395; 402–405], але встиг за цей час заснувати один з давніх монастирів – Зарічанський. 90-ті роки XVII ст. для монастиря в с. Заріччя були періодом його інтенсивного розвитку. До розбудови обителі активно долучався і названий владика [Монич, 2019b, с. 169].

25 квітня 1689 р. в Мукачівському монастирі єпископ видає та підписує відповідну грамоту – звернення до народу і духовенства про допомогу в організації будівництва Зарічанського монастиря [ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 93]. Документ висвітлює перші деталі становлення обителі. Єпископ просить допомоги від людей і духовенства в розбудові монастиря. З дозволу віцеїшпана Угочанського комітату Георгія Баркоція будівництвом монастирських споруд займався парох села Заріччя отець «Михаилъ попь Зарѣцки».

У грамоті вказано, що будується монастир із Божою допомогою і «предстательством» святого чудотворця Миколая Мир Лікійського. Цікаво, що в документі йдеться про те, що обитель священник Михайло розбудовує на «своїй землі».

25 квітня 1689 р. єпископ видає ще одну дозвільну грамоту – вже на заснування монастиря в с. Заріччя [ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 92]. Її дешифрований текст

знаходиться у збірнику-каталозі окремих документів фондів Держархіву Закарпатської області [Мукачівська Греко-Католицька єпархія, 2007, с. 283–284; ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 554, арк. 7]. Документ зі всіма деталями повністю дублює попередній, але з одним незрозумілим нюансом: в копії архівної грамоти зі слів єпископа випливає, що о. Михайло буде монастир «на моєй землі», тобто на землі єпископа. Однак, у відомого архівного дослідника А. Годинки в тексті грамоти стоять слова «monastir na svoej zemli» [Hodinka, 1911, р. 279–280], тобто на землі о. Михайла.

Звернення православного єпископа Мефодія подає нам, по-перше, оригінал печатки Мукачівського монастиря, а по-друге, титул єпископа: «Мефодий Милостию Божию Епископ православный Маковицкий, Мукачовский, Спеский, Краснобродский и всея земли Угорския» [ДАЗО, ф.151, оп.1, спр. 93, арк. 2].

Прохання єпископа завірено печаткою Мукачівського монастиря. Опис печатки наступний: овал, легенда навколо овалу: «Печать монастыря Мукачевского», у полі печатки зображений святий Миколай, права рука благословляє, а у лівій – Євангеліє, на образі (С. Ник.) Святий Миколай, овальна: 40 x 48 мм, сажа. Звертає увагу те, що сажевий відбиток печатки похилений вправо [ДАЗО, ф.151, оп.1, спр. 93, арк. 1; Миськов, 2021b, с. 17], (Рис. 4).

Наведений документ дозволяє говорити про те, що єпископ Мефодій не мав власної печатки, а в документообігу користувався загальною – монастирською. У подальшому (1716 – 1733) монастирською печаткою користувався і єпископ Геннадій Бізанцій.

Забігаючи наперед, зазначимо, що майже у всіх установчих, фундаційних документах (грамотах, заповітах) новостворених православних монастирів Мараморошу нами не виявлено жодного єпископського сфрагісу. Це з урахуванням того, що відкриття монастирів благословляли єпископи, вони ж освячували головні монастирські храми, у яких довгий час зберігалися підписані ними богослужбові Антимінси. Мова йде про таких єпископів, як Іоанікій (Зейкан), Мефодій (Раковецький), Йосип (Стойка) та Досифей (Феодорович) [Пронин, 2009, с. 276–284]. У контексті вищесказаного йдеться про такі новостворені чернечі осередки на території Угочанського і Марамороського комітатів, як Зарічанський (1689) [Монич, 2019b, с. 169], Кричівський (1696) [Монич, 2018], Драгівський (1705) [Світлиць, Канаїло, 2009], Вільхівський (1708) [Монич, 2021a], Боронявський (1716) [Мороз, 2016; Мороз, 2017], Бедевлянський (1719) [Данилець, Пімен (Мацола), ієромонах, 2009; Данилець, Монич, Керецман, 2021] та Бичківський (1719) [ДАЗО, ф. 64, оп. 1, спр. 66, арк. 1–9] монастирі.

Правонаступником єпископа Раковецького став перший в повному розумінні цього слова і поняття Марамороський єпископ Йосип (Стойка) (1690 – 1711) [Монич, 2018, с. 62–82]. Безперечно, його діяльність de facto була сфокусована на розбудові нової єпархії. За період його адміністрування були відкриті 6 монастирів, а саме: в Джуліні (1692), Кричеві (1696), Драгові (1705), Вільхівцях (1708), Барсанові (1711), Евдянові (1709) [Пронин, 2009, с. 276–284]. Архієрей освятив багато храмів у Марамороші [Гаджега, 1922, с.

170–200].

Єпископ іноді підписує себе як «архієпископ», особливо в часи його перебування в Грушеві, а також використовує в підписах особливий титул, який свідчив про давню патріаршу ставропігію Грушівського монастиря: «Йосифъ Стойка православный архієпископъ Марамороский, Ексарха Ставропігій патріаршеской Константина Града Новаго Рима» [Петров, 1906, с. 34; Пронин, 2009, с. 254; Дэже, 1969, с. 68]. Ким і коли владика був возведений в сан архієпископа невідомо.

У документах зустрічається й видозмінена титуляція єпископа. Інший титул в порівнянні зі «Списком актів та королівських декретів» [ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 554, арк. 8; Мукачівська Греко-Католицька єпархія, 2007, с. 287] наводить о. Дулішкович [Дулишкович, 1877, с. 28], о. Лучкай [Лучкай, 2002, с. 133] та о. Пекар [Пекар, 1997а, с. 70]. Титули єпископа Йосифа зустрічаються і в ставленицьких грамотах від 13.05.1695, 31.03.1696 та 02.07.1704 років [Петров, 1906, с. 34].

Підпис на грамоті від 13.05.1695 року «Владика Йосип, рука власна» свідчить, що єпископ, видані ним грамоти, підписував власноручно [Лучкай, 2002, с. 133]. Єпископ Йосип мав як мінімум два сфрагіси. На одній, великій в діаметрі печатці було зображено ікону Архангела Михайла і навколо напис «Йосип Стойка» [Лучкай, 2002, с. 133; Пронин, 2009, с. 255]. У середині іншої печатки була корона, церковні книги, а нижче – воїн на коні [Лучкай, 2002, с. 133].

Печатки єпископа Йосипа свідчать, що, по-перше, єпископи православної Марамороської єпархії поширювали і дотримувалися статусу патріаршої ставропігії, що було продиктоване звичайно ситуацією, у якій опинилося православ'я після 1690 року; по-друге, єпископський сфрагіс ймовірно відображав факт існування типографії в Грушівському монастирі [Орос, 2008, с. 327, 370, 374; Монич, 2008, с. 81–90]; по-третє, зображена на печатці ікона Архангела Михайла свідчила, що головною резиденцією марамороських єпископів був монастир у Szentmihálykörtvélyes (Грушево).

Після втечі з Пряшева і смерті в 1706 році єпископа Йосипа де Камеліса [Лучкай, 2002, с. 73, 115; Петров, 1906, с. 31] розпочалася «чорна доба» Мукачівської єпархії [Vladimirus de juxta Hornad - J. V. Timkovic, 2004, р. 609]. Враховуючи концепцію тематики публікації, залишимо поза увагою ці неприємності в управлінні кафедрою, а лише наголосимо на такому: в цей період «інтриг» і визначення того, хто все-таки повинен йменувати, висвячувати і затверджувати єпископів для Мукачева в 10-ти літній період юрисдикційних баталій, щодо питання підпорядкування єгерським єпископам [Коломиєц, 1953, с. 92–93; 110–111; Пекар, 1991, с. 83], єпархією ситуативно керували три адміністратори. Постійний, номінований, але de facto не висвячений отець Йосип (Годермарський) (20.09.1707 – 14.11.1716), а також ситуативні: Перемишльський єпископ Георгій (Вінницький) (07.07.1707 – 20.09.1707) [Пекар, 1997а, с. 45] та єпископ Бодонський, Полікарп (Філіпович) (20.04.1711) [Пекар, 1997а, с. 47]. Якщо останні два, в прямому сенсі «транзитні» єпископи так і не побачили

Мукачева [Пекар, 1997а, с. 46–47], то перший із них був «ініціатором» всіх внутрішньо-єпархіальних перипетій. Годермарський хоч не став єпископом, але, будучи «людиною-опортуністом», зробив більше лиха, ніж добра для єпархії [Лучкай, 2002, с. 168; Жаткович, 2008, с. 266–267].

У 1715 році в часи правління Йосипа (Годермарського) була зроблена перша спроба введення унії в Мараморощині. На початку лютого 1715 року в м. Сигіт збирається мараморський клір, схильний до унії, для її публічного визнання. 16 лютого 1715 року імператор Карл VI Габсбург видає декрет, відповідно до якого русинам, що прийняли унію, надавалися привілеї [ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 248, арк. 1–4]. Однак, комітатська влада розігнала це зібрання [Дулишкович, 1877, с. 43]. У справу втрутилася Військова Рада, яка хотіла вернути спокій, а тому вирішила: парафії, які не бажали унії, залишаються під керуванням православного єпископа [Baran, 1962, р. 39–56].

Коли всі сподівання Годермарського стати єпископом були позбавлені сенсу [Дулишкович, 1877, с. 45; Пронин, 2009, с. 296–297], тоді згідно з грамотою апостольського адміністратора єпархії Геннадія (Бізанція) (10.04.1716) він був призначений генеральним вікарієм єпископа [ДАЗО, ф. 64, оп. 5, спр. 90].

У місійній діяльності Йосипу активно допомагав рідний брат, майбутній перший вікарій Мараморошу Прокопій (Годермарський) (1723–1726) [Balogh, 1909, р. 35]. Влітку 1716 року Прокопій вдруге скликав в м. Сігет об'єднавчий синод проунійного духовенства [Гаджега, 1922, с. 161]. 2 червня 1716 року до 60-ти учасників зібрання було зачитане звернення Егерського єпископа про закріплення унії між населенням [ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 264; ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 265]. Як результат «всі вони прийняли унію та визнали над собою владу Мукачівського єпископа. В Мараморощині були покладені підвалини з'єдинення» [Пекар, 1997а, с. 72].

11 березня 1726 року в Егері Йосип (Годермарський) бере участь в Синоді, метою якого було вирішення дисциплінарних питань, що виникли між греко-католиками Егерської єпархії [Пронин, 2009, с. 297].

З періоду адміністрування о. Йосипа (†16.02.1729), який активно займався справою розбудови Мукачівської єпархії [ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 402; ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 406; Пронин, 2009, с. 295; Кінах, 1938, с. 165–170; Мороз, 2018, с. 227–237], збереглися кілька документів із його особистими підписами. Враховуючи їхню важливість і цінність для історико-сфрагістичної спадщини, ми наводимо повні назви й дати написання зазначених справ. Деякі джерела вводяться в науковий обіг вперше.

Отже, мова йде про такі джерела, як «Історична довідка про Мукачівську єпархію складена єпископом Годермарським для австрійського імператора» (<?> <?> 1710) [ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 219], «Декрет Мукачівського єпископа Йосипа Годермарського про призначення архідиякона в с. Барцанфалва» [*Барсана* (рум. *Bârsana*, угор. *Barcánfalva*, словацьк. *Barcanová*) – село у повіті Марамуреш в Румунії] (19.09.1712)

[ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 230], «Рішення Мукачівського єпископа про врегулювання служіння священників с. Кричево Олексія і Тимофія» (28.07.1712) [ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 231], «Документація про організацію внутрішньої діяльності Мукачівського монастиря ордену Василіан» (25.09.1712) [ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 242], «Циркуляр Мукачівського єпископа Йосипа Годермарського про заповнення вакантних посад священників» (25.06.1714) [ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 244], «Резолюція єпископа Годермарського про видачу дозволу на будівництво нового храму» (27.08.1714) [ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 246], «Доповідь настоятеля Мукачівського монастиря Йосипа Годермарського про накладання податків сіл Бобовище і Лавки на користь монастиря» (<?> <?> 1714) [ДАЗО, ф. 64, оп. 5, спр. 83], «Звернення Мукачівського єпископа до австрійського імператора про врегулювання господарських питань єпархії» (<?> <?> 1715) [ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 254], «Лист генерального вікарія Годермарського Симеону Ольшавському у справі вирішення питання про розподіл земельного майна між монастирем і єпархією» (08.04.1723) [ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 366], «Розписка настоятеля Мукачівського монастиря Йосипа Годермарського про отримання позики від Георгія Годермарського, прикажчика мастку Мункач Сент-Міклош» (10.01.1727 – 16.08.1727) [ДАЗО, ф. 64, оп. 1, спр. 105], «Розписка настоятеля Мукачівського монастиря Йосипа Годермарського про отримання грошового боргу від Георгія Годермарського» (08.01.1729 – 18.02.1729) [ДАЗО, ф. 64, оп. 1, спр. 125].

Один із перших виданих та підписаних Йосипом документів з'явився 28 липня 1712 року. Він присвячений врегулюванню пастирської діяльності священників церковної парафії в селі Кричево [ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 231]. Документ написаний на чітко розбірливій старослов'янській мові XVIII століття. У джерелі Годермарський називається «єпископом Мукачівським» [ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 231, арк. 1]. У кінці документа підпису й печатки Годермарського немає. На звороті першого аркушу цього документу є примітка наступника Йосипа – єпископа Геннадія Бізанція. Примітка – своєрідне пояснення і роз'яснення того, якою є стан справи суперечки в с. Кричеві станом на 25.06.1717. Саме така дата стоїть в примітці. Привертає увагу підпис. Беручи до уваги відомі, автентичні підписи Бізанція, можемо засвідчити, що цей підпис є оригіналом. Отже, по-перше, ми отримуємо, хоч і без сфрагісу, але один із перших підписів цього єпископа. По-друге, що є більш винятковим, у підписі Бізанцій називає себе так: єпископ «Севастийський і Мукачівський» [ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 231, арк. 1 зв., 3 зв.] без додавання «Марамороський», як це зустрічаємо в його пізнішій титуляції [ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 300, арк. 1].

Перша виявлена нами справа Йосипа (Годермарського), завірена сфрагісом, датується 19.09.1712 року [ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 230]. У «Декреті» обраний Віденською військовою радою, номінований та призначений імператором Леопольдом [Hodinka, 1911, р. 484–485; 487–489; 593–595; Дулишкович, 1877, с. 42; Жаткович, 2008, с. 261] архимандрит Годермарський, який ніколи, так і не був висвяченим [Лучкай, 2002, с.

130] і не був затверджений папою Римським єпископом [Пронин, 2009, с. 295–296], титулує себе як єпископ: «Ioannes Iosephus Hodermarszky Graeci Ritus Unitorum Episcopus Munkacsiensis, Maramorosiensis, Abbas Sancti Nicolai Monte Csernecsek» [ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 230, арк. 1].

У кінці джерела посередині є невелика (діаметром 2 см.), червоного кольору сургучна печатка та підпис Годермарського: «Іван Йосип Єпископ Мукачівський» [ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 230, арк. 1.]. На жаль, печатка дуже пошкоджена, а тому її опис неможливий. Проте у світлі виявленого оригіналу єпископського сфрагісу ми констатуємо, що ця печатка є загальнозживаною в документообігу того часу. Це печатка ордену святого Василя Великого, яку можна побачити на багатьох церковних документах XVIII століття.

Загалом у результаті пошукової роботи ідентичний титул або ж титул отця Йосипа як абата Мукачівського монастиря виявлено в його підписах 1710 [ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 219], 1713 [ДАЗО, ф. 64, оп. 1, спр. 6], 1714 [ДАЗО, ф. 64, оп. 5, спр. 83], 1727 [ДАЗО, ф. 64, оп. 1, спр. 105] та 1729 [ДАЗО, ф. 64, оп. 1, спр. 125] років.

Значимо, що в статусі генерального вікарія Годермарський вже видозмінив свій титул: «Joanne Josepho Hodermarszky praetitulati Domino Episcopi in Spiritualibus Vicario, et Generali Causarum Auditore» або «Joannis Josephi Hodermarszky Abbatis Montis Sancti Nicolai de Chernel Illustrissimi ac Reverendissimi Domini Georgius Genadii Bizanczy Episcopi Sebastenii, Munkacs et Maramorosiensis» або ж «Joannis Josephi Hodermarszky Abbatis Sancti Micalaj de Csernek, Illustrissimi ac Reverendissimi Domini Episcopus Munkacsiensis et Maramorosiensis in Spiritualibus Vicarii et Generalis causarum Auditoris» і т.п [ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 402; ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 405; ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 406; Мукачівська Греко-Католицька єпархія, 2007, с. 218–239].

Єдиним джерелом, у якому нам все-таки вдалося виявити оригінал печатки Йосипа (Годермарського) є «Циркуляр Мукачівського єпископа Йосипа Годермарського про заповнення вакантних посад священників» (25.06.1714) [ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 244].

Попередньо оцінюючи документ, ми прийшли до висновку: почерк автора циркуляра вказує на те, що він написаний і підписаний однією і тією ж людиною. Очевидним є те, що це чи не єдиний оригінал документа, власноручно написаний quasi-єпископом Йосипом (Годермарським). Джерело вводиться в науковий обіг уперше.

Єпископська реляція завірена великою восковою печаткою. Опис сфрагіса: печатка має овальну форму і розташована вліво від центру. Всередині внутрішнього кола зверху зображені: зліва – єпископський капелюх, справа – єпископська митра із хрестиком. Трохи нижче посередині міститься зображення королівської корони. Обабіч корони зліва є крихітний круг, у центрі якого є літера «І», навпроти нього, з правої сторони, в такому ж крузі є літера «Н». Такі ж два круги з літерами «Е» і «М» є внизу внутрішнього круга навпроти вказаних сторін відповідно. Це, без сумніву, напис: «Іван Годермарський, єпископ Мукачівський». Всередині сфрагісу є крихітне зображення «Всевида-чого ока»,

від якого у всі боки ллються промені. Під оком є зображення двох людей, які тримають в руках ще одну, але вже втричі меншу королівську корону. Під цією короною є зображення квітки, схожої на едельвейс або ромашку. Під зовнішнім контуром овалу є тонкий рослинний орнамент (Рис. 5).

Внизу, справа від центру, напроти печатки є підпис: «Ioannes Iosephus Hodermarszky Graeci Ritus Unitorum Episcopus Munkacsiensis, Archimandritus S.[anct] Nic.[olai] Munkacsiensis» [ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 244, арк. 1 зв.].

Виявлена печатка ще раз доводить, що в період «чорної доби» Мукачівських єпископів (1706 – 1716) єдиним адміністратором єпархії був отець Годермарський. Останній, нехтуючи відсутністю сану єпископа, позиціонував себе ним. У документообігу він використовував власну печатку і підпис, які підтверджували його статус «єпископа» і надавали його діям «єпископської легітимності».

Як було зазначено вище, в діяльності Годермарського йому суттєво допомагав рідний брат – Прокопій, перший вікарій новоствореного єпископом Геннадієм Бізанцієм Марамороського унійного вікаріату [Пронин, 2009, с. 299; Пекар, 1997а, с. 74–75]. Саме він після де Камеліта став чи не найпершим поширювачем унії в комітаті Мараморош. Завдяки його прозелітизму були зроблені кроки, що покладали початок кінцюзомінування православ'я на північних кордонах колись єдиної Мукачівської єпархії.

Загалом після проведених соборів духовенства в Сиготі (1716) [Гаджега, 1922, с. 161], прийняття унії 144 священниками Марамороша в 1721 році [Гаджега, 1922, с. 161], створення унійного вікаріату в 1723 році [Пекар, 1997а, с. 74] та об'єднаного собору в Сивлюші (нині – Виноградів) (1727) [Дулишкович, 1877, с. 76–91] греко-католицька Мукачівська єпархія остаточно закріпила свої позиції в комітаті.

Перший вікарій Марамороського унійного вікаріату, освічений і енергійний монах Прокопій (Годермарський) за три роки своєї діяльності зарекомендував себе людиною, яка любила монастирі Марамороша [Пронин, 2009, с. 298], доклала значних зусиль, щоб впровадити юрисдикцію Мукачівського греко-католицького єпископа в комітаті, була учасником боротьби з Фогарашськими владиками [Пронин, 2009, с. 299], тобто це був діяч, який почав «цементувати» присутність мукачівців у комітаті.

Локаційним місцеперебуванням Марамороського вікаріату було обрано столицю комітату місто Сигіт [Пекар, 1997а, с. 75]. Однак, маючи стаціонарний осідок у цьому місці, о. Прокопій майже не жив там, а постійно мандрував комітатом. Метою цих переїздів була агітація на користь унії [Пронин, 2009, с. 298–299]. Якщо в парафіях комітату проповідь Годермарського сприймалася з обережністю, то малонаселені, а подекуди вже спорожнілі монастирі Мараморошу були практично «готові» до підпорядкування Мукачівським єпископам. Переступлення монастирів відбувалося поетапно і без конфліктів. Більшість монастирів були в прямому сенсі порожніми, в них ніхто не проживав і, як результат, за ними вже доглядало парафіяльне місцеве духовенство.

Яскравою ілюстрацією цього твердження є

архівний документ, який має стосунок до діяльності Кричівського монастиря. Мова йде про «Звернення настоятеля Кричівського монастиря до прихожан у справі дарування зерна для монастиря» (14.11.1725) [ДАЗО, ф. 64, оп. 1, спр. 83]. Оригінал цього документу дещифрований та опублікований [Мукачівська Греко-Католицька єпархія, 2007, с. 173–174; Монич, 2018, с. 123–124]. У «Зверненні» є поки що єдиний виявлений оригінал печатки монастиря.

На сажевому круглomu відбитку сфрагіса є напис: «Печать манастыря Воздвиженіа Чеснаго Креста Господняго. Кричово» [ДАЗО, ф. 64, оп. 1, спр. 83, арк. 1]. Печатка за формою круга і розташована внизу посередині документу під загальним текстом. У середині внутрішнього кола печатки є зображення, на нашу думку єпископа, адже під ногами останнього – круглий орлець, обов'язковий атрибут архієрейського служіння. Однак, можливе й інше тлумачення. Духовна особа, зображена на печатці, має богослужбовий одяг, дуже схожий на фелонь, який знову ж таки є обов'язковим при служінні, але вже священника. В будь-якому випадку на сфрагісі ми бачимо священнослужителя, який в піднятих над головою руках, тримає хрест. Навколо духовної особи в середині внутрішнього кільця є орнамент квітки, дуже схожий на виноградну лозу (Рис. 6).

Документ аргументовано доводить, що монастир при чинному мараморському православному єпископові в 1725 році був у підпорядкуванні греко-католицького вікарія Мукачівської єпархії.

«Звернення» підписав ієромонах Феофіл Стойка, який на той час був настоятелем Кричівського монастиря. Останньому з «волі і розказу» єпископа Георгія Геннадія Бізанція [ДАЗО, ф. 64, оп. 1, спр. 83, арк. 1] і було доручено збір пожертв на утримання монастиря. Текст написаний однією рукою. У кінці тексту з правого боку внизу є підпис: «Ієромонах Прокопій Годермарскій, Сго веліможе Пана єпископа Мукачевскаго и Мараморошкаго вікаріушъ у Марамороши» (ПДПИС) [ДАЗО, ф. 64, оп. 1, спр. 83, арк. 1]. Тобто автором тексту був о. Прокопій. Крім цього, в тексті документу є примітка вікарія: «для резиденції и прибежища дневнаго и обиталища обрахъ святую обитель Кричовскую» [ДАЗО, ф. 64, оп. 1, спр. 83, арк. 1]. Отже, певний час його резиденцією був монастир у Кричеві.

З інших джерел дізнаємося, що отець Прокопій проживав не тільки в Кричеві. «Списання обителей Мараморошу» повідомляє, що в Драгівському монастирі для себе він побудував будинок, а також освятив Бичківський монастир [ДАЗО, ф. 64, оп. 1, спр. 66, арк. 2 зв., 5; Кінах, 1926, с. 109, 115].

Діяльність Прокопія поширювалася до села Мойсин [Мойсей (рум. Moisei) – комуна у повіті Марамуреш в Румунії. До складу комуни входить єдине село Мойсей], що в теперішній Румунії. У фондах ДАЗО нами було виявлено оригінал грамоти настоятеля Мукачівського монастиря «про надання привілеїв Мойсинському монастирю» (24.05.1716 – 31.05.1716) [ДАЗО, ф. 64, оп. 1, спр. 31, арк. 1]. Грамота завірена, на жаль, дуже пошкодженою, невеликого діаметру червоною сургучною печаткою. Сфрагіс розташований посередині документу. У правому

нижньому кутку є підпис: Procopius Hodermarsky Ordini S[anctus]. Basiliy M[agnum]. Vica[r]ius. G[eneralis] (ПДПИС) [ДАЗО, ф. 64, оп. 1, спр. 31, арк. 1.].

У підписі Прокопія присутня його титуляція як вікарія, тобто помічника чинного єпископа. Це робить очевидним той факт, що о. Йосип, його брат, керував єпархією і «виконував усі обов'язки, крім висвячення» [Лучкай, 2002, с. 160]. Є цілком очевидним, що в адмініструванні єпархією quasi-єпископ Йосип (Годермарський) «зайшов занадто далеко». Не маючи сану єпископа, він мав свого вікарія. Якщо для греко-католицької каноніки такий стан речей, можливо, і є прийнятним, то для церковного канонічного права Православної Церкви це канонічно-правовий нонсенс, який вкотре показує амбітні сторони о. Йосипа. Те, що це припущення відповідає дійсності, доводить дата джерела: 24.05.1716. Тобто це був період до Бізанція, який був висвячений в єпископи 21.12.1716 [Пекар, 1997а, с. 186].

Наступником Годермарського на посаді Мараморського вікарія був майбутній Мукачівський єпископ Симеон (Ольшавський) (1728/9-1733) [Пронин, 2009, с. 319; Пекар, 1997а, с. 186–187].

Його адміністрування вікаріатом було позначене з одного боку юридичкційною боротьбою Мукачівських і Фогарашських унійних єпископів за право влади в Мараморощині [Пронин, 2009, с. 319], з іншого – вкрай напруженими стосунками з православним єпископом Досифеєм.

У 1733 році Ольшавський робить дві спроби зупинити діяльність єпископа Досифея [Монич, 2009а, с. 83–85]. 27 липня 1733 року вікарій пише лист-звернення до церковного кліру Мукачівської єпархії в Марамороші, яким забороняє православному єпископу Досифею (Феодоровичу) Угольському висвячувати в сан священника духовних осіб на території Мараморського комітату [ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 510, на 1 арк. Арк. 1–1 зв.; Дулишкович, 1877, с. 98–99; Лучкай, 2002, 243–244; Пронин, 2009, с. 264]. На жаль, лист дійшов до нас у копії, а тому в документі немає ані печатки, ані підпису єпископа [Вискварко, 2011, с. 207].

5 серпня 1733 року в листі до Егерського єпископа, графа Гавриїла Антонія Ердевія, якнайшвидше обрання нового наступника Бізанція вікарій аргументував тим, що «от старости уже ослепший Досифей снова рукополагает священников в Углянском монастыри, а он, – Ольшавский, – не имеет ни силы, ни власти запрещение и проклятие Бизанция, со взором Досифея, в действительность привести» [Дулишкович, 1877, с. 99; Лучкай, 2002, с. 244–246; Монич, 2009а, 83–85]. Документ так само є копією, а тому не залишив по собі дослідницький сфрагістичний матеріал.

У фондах ДАЗО зберігається листування між єпископом Ольшавським і канцелярією австрійського імператора щодо врегулювання оплати священнослужителям. Крайніми датами документа є 05.03.1733 – 16.10.1733 рік [ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 511, арк. 1–8]. Проте в документі, який є копією, відсутні оригінали підпису й печатки єпископа.

Єдиним джерелом, яке є оригіналом і в якому зберігається підпис і печатка єпископа Ольшавського,

є його декрет «про призначення священника Олексія в с. Керецьки» [ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 557, арк. 1]. Декрет датується 26.06.1736 роком і є оригіналом.

Отже, так само, як і о. Прокопій (Годермарський), о. Симеон продовжив політику поширення влади Мукачівського єпископа в комітаті, яка зазнавала опору з боку православного єпископату та парафіяльного духовенства [Пронин, 2009, с. 314; Світлинцев, Канайло, 2009, с. 19].

27 листопада 1733 року ігумен Мукачівського монастиря Григорій (Булко) на адресу Марамороського вікарія Івана Стойки надсилає листа з повідомленням про обрання Ольшавського єпископом Мукачівської єпархії [ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 508, арк. 1–3]. У «шапці» звернення Булко титулує Стойку так: «Пречесный, и Честно-велебный Отче, и о Христе Брате, Всечеснаго Клиру Мараморьского Протосингелю; Пречеснаго Собору Драгиевскаго Протоіерею, и Архипрезвитерю» [ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 508, арк. 1-1зв.]. Суттєво доповнений титул Стойки є в кінці документа: «Пречесному и Честно-велебному отцу Иоанну Стойка, Всечеснаго Клиру Мараморьского Викариюшови, Пречеснаго Собору Драгиевскаго Архипрезвитероу, Церкви Святой Драгиевской Прото-Иерееви и Парохови» [ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 508, арк. 1 зв.–2; Мукачівська Греко-Католицька єпархія, 2012, с. 43].

Згаданий у документі отець Іван Стойка був місцевим настоятелем і протопопом, тобто благочинним Драгівського округу. Як впливає з цього листа, між отцями тривало листування [Мукачівська Греко-Католицька єпархія, 2012, с. 43].

Цікавим є те, що в церковних подіях цього часу (1725–1735 рр.) отець Іван Стойка фігурує як головний захисник православ'я в цьому окрузі [Петров, 1905, с. 25–26; Петров, 1906, с. 40; Світлинцев, Канайло, 2009, с. 19]. Можливо, це був або інший священник, або ж той самий православний отець, який прийняв унію.

Загалом факт звернення греко-католицького ченця до православного протоіерея, а також титуляції останнього дозволяють зробити кілька припущень. По-перше, хоч Ольшавський у своїх реляціях титулував себе як «вікарій єпископа Мукачівського» [Лучкай, 2002, с. 244–246], однак, не факт, що цим його титуляції обмежувалася; по-друге, є очевидним, що духовенство (чернецтво) Мукачева було не зовсім обізнано в церковній ситуації Мараморошу. З листа чітко стає зрозумілим, що Булко звертається до «свого» отця. Проте, якщо припустити, що це був православний священник, то тоді цей лист можемо коментувати як спосіб прозелітизму і ремісії, коли унійне духовенство єпархії зверталось до православних отців як до «своїх».

Повертаючись до стану справ православ'я в Марамороші в період 1711–1718 років, зазначимо те, що єпархія була в скрутному адміністративному стані. Після єпископа Стойки настали часи ситуативного правління єпархією quasi-єпископів та адміністраторів, тому годі й говорити про збережені сфрагіси. Цей був час нестабільності й адміністративного хаосу єпархії [Монич, 2021b, с. 11–13].

Безперервне адміністрування єпархії почалося

лише з 1718 року, коли єпископом для Марамороської єпархії було висвячено Досифея (Феодоровича) (1718–1735). З його періоду правління вже є опубліковані дві грамоти від 27.01.1719 [Давні монастирі Мукачівської єпархії (1360–1800), 2021, с. 326] та 23.05.1733 років [Монич, 2009b, с. 64–65] відповідно.

Оригінал сфрагісу і підпис єпископа поки що знаходиться в єдиній виявленій ставленицькій грамоті 1719 року. Документ інформує про висвячення в диякона «богобойного мужа» Юрія і подає титул єпископа [ДАЗО, ф. 64, оп. 1, спр. 45, арк. 1]. Грамота завірена овальною печаткою (12×29 мм), яку нам не вдалось атрибуувати. Сама легенда печатки не прочитується. У самому полі печатки образ невідомого святого (Рис. 7). Можна припустити, що святий в правіці тримає меч, а у лівіці – щит [ДАЗО, ф. 64, оп. 1, спр. 45, арк. 1]. Звертаємо увагу і на те, що сажевий відбиток печатки похилений вліво [Міськов, 2021b, р. 17].

За правління єпископа були відкриті монастирі в селах Бороняво (1716) [ДАЗО, ф. 64, оп. 1, спр. 66, арк. 2], Бедевля (1719) [ДАЗО, ф. 64, оп. 1, спр. 66, арк. 4], Бичків (1719) [ДАЗО, ф. 64, оп. 1, спр. 66, арк. 5] і монастир в селі Вишня Вишава (1719) [ДАЗО, ф. 64, оп. 1, спр. 66, арк. 7]. Відповідно до протоколів «Візитації» станом на 1751 р. в освячених ним парафіяльних храмах і монастирях зберігалися його богослужбові Антимінси [Гаджега, 1922, с. 173, 190, 194, 197, 200, 201; Пронин, 2009, с. 280–281; 285; 288].

З періоду 1730–1735 рр. виявлено оригінальний сфрагіс Зарічанського монастиря. Він є в листі про «дарування прихожанами земель Зарічанському монастирю на проведення служб» [ДАЗО, ф. 64, оп. 5, спр. 106].

Крайніми датами документа є почергові (<?> <?> 1730–20.07.1735–22.04.1737 роки). Цей лист, а по суті 3 «листи», написані на 4-х аркушах формату А5, але один із них – зігнутий навпіл зі всілякими перекресленнями та багатьма виправленнями. З документа дізнаємося про двох відомих ігуменів Зарічанського монастиря – Ісаакія (Чирського) та Никодима (Старосту) [Монич, 2019b, с. 173–174].

Найціннішим у цьому джерелі є сажева чорного кольору печатка Зарічанського монастиря. Печатка на документі поставлена не правильно! Вона перевернута догори ногами. Якщо документ повернути на 180°, то перед нами постане сфрагіс, практично ідентичний вищеописаній печатці 1689 року Мукачівського монастиря [ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 92].

Чорна сажева печатка овальної форми знаходиться справа, внизу першого аркушу документа. В середині печатки є зображення святого Миколая з книгою в лівій руці. Навколо зображення святого у внутрішньому крузі є напис: «Сія печать манастиря Зарицкаго» [ДАЗО, ф. 64, оп. 5, спр. 106, арк. 1]. Тобто станом на 40-і рр. XVIII-го століття монастир мав свою власну печатку (Рис. 8).

Підсумовуючи період діяльності Марамороських православних єпископів, погодимося зі словами відомого славіста й дослідника Олексія Петрова про те, що, на жаль, до сьогодення дійшло дуже мало документів про діяльність єпископів Стойки та

Досифея. Найголовніші ж артефакти: богослужбові Антимінси, ставленицькі грамоти і т.п. за підписом цих єпископів, які найкраще відповідали б на деякі питання, були ліквідовані. «К сожалению, такого рода документы, по миновании в них практической надобности, легко уничтожаются или заменяются новыми (антиминсы), на угорской же Руси, кроме того, они, как исходящие от неправых, схизматических епископов, намеренно разыскивались, отбирались и уничтожались» [Дулишкович, 1877, с. 22–25, 63; Петров, 1906, с. 40].

На окрему увагу заслуговує діяльність Мукачівського греко-католицького єпископа, який стояв у витоків створення Марамороського вікаріату, – Георгія Геннадія Бізанція (1716 – 1733).

З моментами його висвячення, призначення, а також окремими епізодами правління можна ознайомитися в предметних справах ДАЗО [ДАЗО, ф. 64, оп. 1, спр. 145; Там само, оп. 4, спр. 9; Там само, оп. 5, спр. 90; Там само, ф. 151, оп. 1, спр. 267; Там само, спр. 269; Там само, спр. 270; Там само, спр. 271; Там само, спр. 272; Там само, спр. 273; Там само, спр. 312]. У цілому його суспільно-політична та церковно-адміністративна діяльність була доволі широкою і результативною [Пронин, 2009, с. 301–304].

У зрізі теми цікавим є його сфрагістична спадщина. Оригінали декретів, грамот, наказів і розпоряджень, у яких збережені його особисті печатка і підпис, можна знайти в десятках фондів справах ДАЗО [ДАЗО, ф. 64, оп. 1, спр. 107; Там само, спр. 135; Там само, спр. 154; Там само, спр. 161; Там само, ф. 151, оп. 1, спр. 282; Там само, спр. 292; Там само, спр. 300; Там само, спр. 301; Там само, спр. 325; Там само, спр. 339; Там само, спр. 356; Там само, спр. 357; Там само, спр. 376; Там само, спр. 389; Там само, спр. 391; Там само, спр. 459; Там само, спр. 467; Там само, спр. 473; Там само, спр. 475; Там само, спр. 490; Там само, спр. 492; Там само, спр. 507].

Проаналізуємо один із декретів, у якому є оригінал його сфрагісу, що практично дублюється і в інших документах.

27.12.1719 року єпископ висвятив у священники Андрія Базата і направив його на парафіяльне служіння в с. Кальник [*Кальнік – село в Закарпатській області, Мукачівському районі*], про що і видає окремий декрет. У документі титул єпископа Юрія Геннадія Бізанція звучить як «Георгій Геннадій Бізанцій Мілостю Божією і Святого Трона Апостолського Єпископ Севастийски Мукачовски Мараморски» [ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 300, арк. 1]. Декрет завірений печаткою. У полі овальної печатки овальний щит, накритий мантиєю, а у самому щиті лев вправо в одній руці тримає патріарший хрест, а в іншій ключ, щит увінчує дворянська корона, над якою посередині лілія, зліва капелюх з шістьма китицями, а справа митра, сажа, овал 35x38 мм. Напроти капелюха зліва розташована латинська літера G (Геннадій), а після митри справа – літера B (Бізанцій), а внизу зліва літера E (Єпископ), а справа – літера M (Мукачівський)» (Рис. 9), [ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 300, арк. 1; Миськов, 2021а, с. 18–19].

Ідентичним сфрагісом єпископа Бізанція завірено також виявлені нами «Підтвердження фундації єпископа Імстичівського монастиря Іоанікія Зейкана»

[ДАЗО, ф. 64, оп. 1, спр. 107] та грамоту Бізанція «про призначення монаха Мукачівського монастиря Гедеона Пазина ігуменом Малоберезнянського монастиря» [ДАЗО, ф. 64, оп. 1, спр. 135].

Єпископ Бізанцій помер на 77-му році життя, 22.07.1733 року в Мукачівському монастирі, де був похований у крипті головного храму обителі [Пекар, 1997а, с. 186]. На похорони єпископа зійшлися всі ігумени монастирів єпархії. Після чину відспівування єпископа ігумени Зарічанського, Імстичівського, Краснобрідського, Малоберезнянського, діючих монастирів підписали спільну обітницю про добровільне підпорядкування ігумену Мукачівського монастиря [ДАЗО, ф. 64, оп. 1, спр. 168].

У зрізі теми документ представляє наукову цінність, адже завірений великою печаткою Мукачівського монастиря. У полі овальної воскової печатки зображений святий Миколай у єпископській митрі і з німбом, навпроти якого праворуч літери «СТ», а ліворуч «НКЕ». Святий зображений в омофорі, обов'язковим атрибутом архієрейського одягу. Правою рукою святий благословляє, а у лівій тримає Євангеліє (Рис. 10). Над німбом монограма ордену святого Василя Великого – IXΣ (Ісус Христос). Навколо геральдичної фігури святого легенда: «ПЕЧАТ МАНА: МУКАЧО: С: НИКОЛАІА» [ДАЗО, ф. 64, оп. 1, спр. 168, арк. 1].

Ідентична печатка Мукачівського монастиря є в грамоті «про встановлення повної влади настоятеля Мукачівського монастиря над управлінням монастиря», яка датується 30.10.1731 роком [ДАЗО, ф. 64, оп. 1, спр. 145]. Цікавим є те, що грамота підписана єпископом Геннадієм, а завірена печаткою монастиря [ДАЗО, ф. 64, оп. 1, спр. 145, арк. 1 зв.]. Це вказує на те, що монастир був резиденцією єпископа [Лучкай, 2002, с. 199, 238], а в документообігу він користувався двома печатками – особистою та монастирською.

У результаті пошукової роботи було опрацьовано також оригінали двох сфрагісів: Марамороського жупного відомства та печатку комітатського жупана. Як відомо з контексту історії, без згоди останніх жодна з церковних інституцій не мала ані права свободи віросповідання, ані свободи будь-яких адміністративних дій, ані захисту свого рухомого чи то нерухомого майна, ані взагалі юридичних гарантій влади на своє існування тощо.

Перша виявлена печатка – це повідомлення Марамороського жупного відомства про надання привілеїв дворянського угіддя Углянському монастирю. Крайніми датами документа є 08.12.1685 – 27.03.1760 рр. [ДАЗО, ф. 64, оп. 5, спр. 37]. На першому аркуші документу посередині внизу є кругла, червона, сургучна печатка жупного відомства. Справа від неї оригінал підпису голови жупного відомства [ДАЗО, ф. 64, оп. 5, спр. 37, арк. 1].

Друга печатка датується 04.11.1735 роком. Цією печаткою завірене повідомлення Марамороського жупана про те, що король Угорщини Владислав своїм декретом від 1491 року заборонив Мукачівським єпископам брати податки від марамороського монастиря святого Михайла в Грушеві [ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 553].

Оригінал печатки знаходиться на 2 аркуші

документу і складається з 4 маленьких печаток діаметром 10 мм. Всі печатки виконані на одній лінії і на відстані 15 мм. одна від одної. Сфрагіси на місці відбутку спочатку були залиті воском, на який зверху по ширині був накладений суцільний клаптик паперу розміром: висота 3 см. і ширина 10 см. Зверху на цьому папері є чотири малі печатки з нахиленими в різні боки латинськими буквами.

Букви у відбитках розташовані в наступному порядку:

CO MI TA TOS
MA RA MO ROS

Справа під сфрагісом є оригінальний підпис нотаріуса Марамороського комітату, що свідчить про те, що відомості в повідомленні відповідають дійсності.

У цілому детальний опис герба і печатки комітату Мараморош подає історик Лучкай [Лучкай, 2002, с. 179–180]. Обидва вищенаведені документи є вже опубліковані і доступні загалом для більш глибокого вивчення [Монич, 2008, с. 205–208; Монич, 2009b, с. 64–65].

Висновки. Опрацьовані джерела та історіографія теми дають можливість зробити попередні висновки. Більш ніж очевидно, що саме 1690 – 1733 роки стають часом розбудови і утвердження Мукачівської греко-католицької та Марамороської православної єпархії. У цей період відбуваються події, які в подальшому вирішать майбутнє двох церковних центрів. Аналіз виявлених сфрагістичних джерел подає нам кілька сентенцій, аби вкотре переконатися, що існує багато історичних подій і фактів, які вимагають глибокого вивчення.

Передусім наведені титуляції греко-католицького єпископа Йосипа де Камеліса підтверджують сталі знання про те, єпископ включав у свій титул комітат Мараморош, у якому не мав жодної юрисдикційної влади. Проте саме завдяки його особистій діяльності та місії його наступників присутність мукачівських єпископів в цьому регіоні була адміністративно видозмінена від статусу вікаріату до єпархії. Фактичне й остаточне утвердження мукачівського єпископа в Марамороші відбулося 11 липня 1769 року, коли влада Марамороського комітату констатувала: «non unites in suo sinu iam non datur».

Цікавим для подальшого дослідження залишається діяльність quasi-єпископа Йосипа (Годермарського). Аналіз його підписів і титуляцій чітко показує, наскільки архімандрит Мукачівського монастиря жадав влади єпископа. У зрізі цього твердження стають зрозумілими його інтриги і боротьба за посаду Мукачівського єпископа. Парадокс, але не маючи єпископського сану, до моменту зречення від претензій керування єпархією (1707 – 1716), він титулує себе єпископом.

Як показує фактичний матеріал, виокремленою є тема діяльності Марамороських вікаріїв. Ми проаналізували вибрані джерела, які хронологічно описують адміністрування вікаріатом тільки двох перших отців – Прокопія (Годермарського) та Симеона (Ольшавського). Однак, цікавим залишається також контекстний аналіз діяльності їхніх наступників Григорія (Булко) (1740 – 1742), Івана (Блажовського)

(1743 – 1744), Андрія (Бачинського) (1746 – 1754) та Данила (Гавриловича) (1754 – 1761), при правлінні яких (до середини XVIII століття) ще продовжувалися ситуативні спроби відродження Марамороської православної єпархії.

Аналіз виявлених та чинних документів періоду Марамороського вікаріату (1723 – 1733) дозволяє констатувати наявність таких фактів: по-перше, незважаючи на існуючий стаціонарний осідок (м. Сигіт), вікарії мали кілька додаткових локацій, наприклад в селах Бичків, Драгово та Кричево; по-друге, вікарії були своєрідними ланками, завдяки яким відбувалися унійні собори, що сприяло утвердженню відповідної церковної влади в комітаті.

Наявні грамоти, підписи та сфрагіси православних єпископів Мефодія (Раковецького), Йосипа (Стойки) та Досифея (Феодоровича) теж вносять певні корективи в окремі знання про діяльність Православної Церкви в комітатах Угоча, Берг та Мараморош.

Насамперед у період локаційного перенесення кафедри православного єпископа з Мукачева в Мараморош та створення нових монастирів (1689 – 1719) ми можемо констатувати, що місцями проживання єпископату були монастирі в селах Вільхівці, Грушево, Драгово, Заріччя, Імстичево, Кричово та Угля. Тобто в обставинах екзилу єпископи жили ситуативно спочатку в тих монастирях, які були ближчими до Мукачева (Імстичево, Заріччя), згодом їхнім почерговим осідком були ними ж відкриті нові обителі, які стали надійними місцями для повноцінної адміністративної діяльності.

Крім того, джерела дають нам чітке розуміння того, чому саме в цей період у Марамороші виникли 11 нових скитів, а загальна їх кількість досягла 13-ти. Безпеліційно їх поява пояснюється намаганням укріпити Православну Церкву та затримати поширення унії в комітаті Мараморош.

До цікавих висновків спонукають також оригінали єпископських грамот про висвячення священників, богослужбові Антимінси, факти освячення храмів Мараморошу, а також статистика парафіяльного духовенства в храмах фактично вже в унійний період. Згідно з документами ДАЗО та протоколами «Візитацій» єпископа Мануїла (Ольшавського) в парафіях Мараморошу станом на екватор XVIII століття ще звершували пастирське служіння 85–90% священників, висвячених православними єпископами.

Монастирські печатки періоду 1690 – 1735 років, безсумнівно, теж є широкою дослідницькою темою. Виявлені нами сфрагіси дають можливість значно доповнити наявну історіографію проблематики, а також розгорнути такі питання церковної історії Мараморощини, як діяльність Православної Церкви в період імплементації Ужгородської унії в Мараморощині; факти, причини і наслідки переуступлення унійній владі чернечих осередків Мараморошу в першій чверті XVIII століття; закриття монастирів Мараморошу в 1788 році; канонічно-правовий аналіз співіснування двох протилежних юрисдикцій в одній еклізії області тощо.

Печатки Зарічанського, Імстичівського та Мукачівського монастирів періоду 1689 – 1750 рр. дозволяють

скрупульозніше вивчати тему адміністративної діяльності монастирів у вказаний період. Завдяки опрацьованим монастирським сфрагісам ми переконливо можемо говорити про те, що ігумени та чернецтво давніх монастирів сумлінно ставилося до внутрішнього документообігу; вся діяльність пов'язана з дарчими грамотами, заповідями, велася у відповідності до вимог тогочасної юриспруденції; монастирі (особливо великі – Мукачівський, Імстичівський) мали власних адвокатів і нотаріусів; у монастирях чітко стежили за літописами, у яких

відображалось все поточне життя монастиря; чернечі центри Мукачево, Маріяповч, Імстичово були центрами чернечого життя, де проводилися собори монашества, на яких обирали ігуменів тощо. Беззаперечно, монастирі відігравали важливу економічну роль. Місцеве населення часто просило земельні ділянки від монастирів, укладало з чернецтвом земельні угоди щодо позики під заставу землі, мали місце і прохання про оренду монастирської землі та інше.

Список використаних джерел

- Baán, I., 2017. Letters of Giovanni Giuseppe De Camillis, Greek Missionary and Bishop of Munkács (1689 – 1706), *Collectanea Athanasiana*, II, Textus/Fontes, vol. 13, Nyíregyháza, 341 p.
- Balogh, M., 1909. *A Máramarosi görög szertartású orosz egyház és vicariatus történelme*, Ungvár, 35 p.
- Baran, A., 1962. *Eparchia Maramorošiensis eiusque unio*, Romae, 107 p.
- Lacko, M., 1975. *Synodus episcoporum ritus byzantini catholicorum ex antiqua Hungaria Vindobonae a. 1773 celebrata*, Roma, 320 p.
- Mihályi, J., 1900. *Máramarosi diplomák a XIV. és XV. Századból*, Máramaros-Sziget, 674 p.
- Hodinka, A., 1911. *A munkácsi görög szertartású püspökség okmánytára, I. KÖT. 1458 – 1715*, Ungvár, LVI, 659 p.
- Vladimirus de juxta Hornad - J. V. Timkovic, OSBM., 2004. *Dejiny greckokatolikov Podkarpatska (9.-18. storocie)*, Kosice, 956 p.
- Баран, О., д-р., о., 1968. Церква на Закарпатті в роках 1665 – 1691, *Богословія*, Т. XXXII, Кн. 1–4, Рим, с. 77–145.
- Богослужбовий Антимінс Мукачівського греко-католицького єпископа Йосипа де Камеліса, <?> <?> 1702*, Архів Мукачівської православної єпархії (АМПС).
- Вискварко, С., 2011. Документ першої половини XVIII ст. про діяльність останнього православного єпископа Досіфея Угольського на території сучасного Закарпаття (з фондів Державного архіву Закарпатської області), *Архіви України*, № 4, с. 206–209.
- Гаджега, В., о., 1922. Додатки к историѣ Русинов и руських церквей в Марамороші. Студіи исторично-архивні, *Науковий Зборник товариства «Прогресъта»*, рочник I, Ужгород, с. 171–209.
- Давні монастирі Мукачівської єпархії (1360 – 1800)*, 2021. Т. I, Зведений предметно-тематичний каталог документів Державного архіву Закарпатської області, Серія «Джерела з історії Мукачівської єпархії», Фонд № 64, описи 1, 4, 5; Фонд № 151, описи № 1, 5, 6, 22, 25 / упоряд. прот. Олександр Монич. Ужгород: РІК-У, 392 с.
- Державний архів Закарпатської області (ДАЗО), ф. 64, оп. 1, спр. 31, на 1 арк.
- ДАЗО, ф. 64, оп. 1, спр. 105, на 3 арк.
- ДАЗО, ф. 64, оп. 1, спр. 107, на 2 арк.
- ДАЗО, ф. 64, оп. 1, спр. 125, на 3 арк.
- ДАЗО, ф. 64, оп. 1, спр. 135, на 1 арк.
- ДАЗО, ф. 64, оп. 1, спр. 145, на 2 арк.
- ДАЗО, ф. 64, оп. 1, спр. 154, на 7 арк.
- ДАЗО, ф. 64, оп. 1, спр. 161, на 1 арк.
- ДАЗО, ф. 64, оп. 1, спр. 168, на 2 арк.
- ДАЗО, ф. 64, оп. 1, спр. 340, на 2 арк.
- ДАЗО, ф. 64, оп. 5, спр. 83, на 1 арк.
- ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 189, на 1 арк.
- ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 213, на 2 арк.
- ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 219, на 2 арк.
- ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 230, на 3 арк.
- ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 231, на 4 арк.
- ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 242, на 14 арк.
- ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 244, на 2 арк.
- ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 246, на 1 арк.
- ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 254, на 7 арк.
- ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 282, на 2 арк.
- ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 292, на 1 арк.
- ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 300, на 2 арк.
- ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 301, на 4 арк.
- ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 325, на 2 арк.
- ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 339, на 2 арк.
- ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 356, на 2 арк.
- ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 357, на 2 арк.
- ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 366, на 2 арк.
- ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 376, на 5 арк.
- ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 389, на 1 арк.
- ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 391, на 2 арк.
- ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 402, на 8 арк.
- ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 405, на 13 арк.
- ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 406, на 10 арк.

- ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 459, на 2 арк.
 ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 467, на 2 арк.
 ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 473, на 1 арк.
 ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 475, на 2 арк.
 ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 490, на 2 арк.
 ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 492, на 4 арк.
 ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 507, на 1 арк.
 ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 508, на 3 арк.
 ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 510, на 1 арк.
 ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 511, на 8 арк.
 ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 557, на 1 арк.
- Данилець, Ю., Монич, О., Керецман, Н., 2021. Історичний розвиток Благовіщенського монастиря в селі Bedőháza (Бедевля) у світлі нових архівних документів, *Старожитності Лукомор'я*, № 5 (8), с. 7–15.
- Данилець, Ю., Пімен (Мацола), ієромонах, 2009. *Православний Свято-Іоанно-Предтеченський чоловічий монастир у селі Бедевля*, Ужгород: Карпати, 192 с.: іл.
- Дже, Л., 1969. Матеріали к исторической диалектологии закарпатских говоров, *Studia Slavica Hungarica*, vol. XV, Budapest, с. 45–72.
- Доба Другетів, 2021. Нотатки до політичної, соціокультурної та духовної історії Закарпаття Середньовіччя та раннього нового часу / Авторський колектив: Золтан Борбель, Ваврінець Женюч, Марія Жиленко, Стефан Ленчіш, Іван Міськов, Ігор Прохненко, Оксана Ферков, Клаудія-Штефанія Ферков, Ужгород: ТОВ «РІК-У», 204 с.
- Добош, О., 2021. *Практика та теологія Євхаристії в історичній Мукачівській єпархії від Ужгородської Унії (1646 р.) до середини ХХ століття*, Ужгород, 812 с.
- Дулишкович, І., о., 1875. *Историческія черты Угро-Русскихъ*, тетрадь II, Унгварь: Печатня Карла Іегера и Альберта Ю. Рейпайя, 142 с.
- Дулишкович, І., о., 1877. *Историческія черты Угро-Русскихъ*, тетрадь III, Унгварь: Типографія Макс. Полячка, 234 с.
- Жаткович, Ю., о., 2008. Боротьба Мукачівської греко-католицької єпархії проти впливу Егера, *Праці з історії Угорської Русі*, Ужгород: Мистецька лінія, с. 235–316.
- Кінах, Г., о., 1926. Посіщенне марамороських монастирів 1749 р., *Записки ЧСБВ*, т. II, вип. 1–2, Жовква, с. 105–122.
- Кінах, Г., о., 1938. Населення сіл Лавок і Бобовищ на початку XVIII ст., *Науковий Збірник Товариства Просвіта*, ч. XIII – XIV, Ужгород, с. 165–170.
- Кобаль, Й., 2003. *Ужгород відомий та невідомий*, Львів: Світ, 196 с.
- Коломиец, И., 1953. Насильственное введение церковной унии в Закарпатье, *Сборник работ по вопросам истории, Труды Томского государственного университета*, т. 121, вып. 2, Томск, с. 88–96.
- Кралицький, А., 2019. *Твори* / Вшорителі: В. Падяк, М. Павліч, Пряшів: Видавельство Пряшівського універсітета, 440 с.
- Лучкай, М., 1999. *Історія карпатських русинів*, т. II, Ужгород, 388 с.
- Лучкай, М., 2002. *Історія карпатських русинів*, т. III, Ужгород, 322 с.
- Міськов, І., 2019. Створення міських гербів Южного, Мукачева та проекту нового герба Ужгородського універсітету, *Науковий вісник Ужгородського універсітету, серія: Історія*, вип. 1 (40), Ужгород: Говерла, с. 186–210.
- Міськов, І., 2000а. Привілеї королівських міст і містечок Закарпаття у XIII – XIV ст., *Науковий вісник Ужгородського універсітету, серія: Історія*, вип. 5, Ужгород: Видавництво В. Падяка, с. 63–66.
- Міськов, І., Сліпечський, О., 2020. Печатки та герби у дослідженнях Юрія Качія, *Науковий вісник Ужгородського універсітету, серія: Історія*, вип. 2 (43), Ужгород: Говерла, с. 176–186.
- Міськов, І., 2021а. Печатки та герби Мукачівського єпископа Андрія Бачинського, *XXX International Science Conference «Interaction of society and science: problems and prospects»*, June 15–18, London, England, с. 161–166.
- Міськов, І., 2021б. Печатки і герби Мукачівських (Марамороських) єпископів, *Acta Patristica*, Číslo 24, Ročník XII, р. 16–38.
- Монич, О., дяк., 2008. *Мараморошська святиня: нариси з історії Грушівського монастиря*, Ужгород: Патент, 256 с.
- Монич, О., дяк., 2009а. Діяльність останнього Православного єпископа Досифея (Феодоровича) Угольського (1648-1733), *Русин*, № 1 (15), Кишинев, с. 76–89.
- Монич, О., дяк., 2009б. *Заневський монастир в Полонинах: Нариси з історії Угольського та Углянського монастирів*, Ужгород: Патент, 319 с.
- Монич, О., прот., 2018. *Нескорена Правда: нариси з історії Кричівського монастиря*, Ужгород: Патент, 160 с.
- Монич, О., прот., 2019а. «Імстичівський екзил» в часи правління останніх православних архієреїв Мукачівської єпархії: Іоанікія (Зейкана) та Мефодія (Раковецького), *Наукові записки Богословсько-історичного науково-дослідного центру імені архімандрита Василя (Проніна)*, № 6, Ужгород: Карпати, с. 383–409.
- Монич, О., 2019б. Миколаївський монастир у селі Alsó Karaszlő (Заріччя) (за документами Державного архіву Закарпатської області), *Архіви України*, № 2 (319), Київ, с. 167–186.
- Монич, О., 2021а. Петро-Павлівський монастир у селі Ігхів (Вільхівці) у XVIII ст., *Eminak*, 2 (34), с. 67–75.
- Монич О., 2021б. «QUASI»-єпископи та адміністратори Марамороської православної єпархії (1706 – 1739 рр.), *Науковий вісник Ужгородського універсітету, серія: Історія*, вип. 1 (44), Ужгород: Говерла, с. 10–17.
- Мороз, В., 2016. Заснування і становлення Боронявського монастиря: історія обителі на тлі епохи, *Наукові записки Ужгородського Універсітету, серія: Історично-релігійні студії*, вип. 5, Ужгород: Говерла, с. 154–177.
- Мороз, В., 2017. *Світильник віри: історія Боронявського монастиря на тлі епох*, Львів: Видавництво Українського католицького універсітету, 286 с.
- Мороз, В., 2018. Реформи митрополита Рутського та їх рецепція у Мукачівській єпархії: від прийняття унійної ідеї до створення василіяньської провінції, *Zakon Bazyliński na tle mozaiki wyznaniowej i kulturowej Rzeczypospolitej i krajów ościennych*, Rzeszow, с. 227–237.
- Мукачівська Греко-Католицька єпархія, 2007. Документи, т. I, Satu Mare–Ujgorod, Editura Muzeului Sătmărean, 389 с.
- Мукачівська Греко-Католицька єпархія, 2012. Документи, т. II, Satu Mare, Editura Muzeului Sătmărean, 403 с.
- Мукачівська Греко-Католицька єпархія, 2015. Документи, т. III, Satu Mare, Editura Muzeului Sătmărean, 464 с.
- Орос, О., 2008. *Грушівський монастир і початки книгодрукування в Європі*, Ужгород: Закарпаття, 392 с.

- Пекар, А., 1991. Церковна політика мадярів на Закарпатті, *Збірник тисячоліття Християнства в Україні 988 – 1988*, Вінніпег, с. 79–89.
- Пекар, А., 1997. *Нариси історії Церкви Закарпаття*, т. I: Єрархічне оформлення, Рим–Львів, 232 с.
- Пекар, А., 1997. *Нариси історії Церкви Закарпаття*, т. II: Внутрішня історія, Рим–Львів, 492 с.
- Пекар, А., 2014. *Нариси історії Церкви Закарпаття*, т. III: Монаше життя, Ужгород, 216 с.
- Петров, А., проф., д-р., 1905. «*Старая вѣра*» и унія въ XVII – XVIII вв. *Пояснительная записка*, Матеріали для історії Угорської Русі, т. I, СПб., 74 с.
- Петров, А., проф., д-р., 1906. «*Старая вѣра*» и унія въ XVII – XVIII вв. *Пояснительная записка*, Матеріали для історії Угорської Русі, т. II, СПб., 88 с.
- Приймич, М., 2007. Andreus Vacsinsky Episcopus Mukacsiensis, *Екзиль*, № 2 (7), с. 2–3.
- Приймич, М., 2014. *Іконостаси Закарпаття. Історико-мистецькі нариси*, Ужгород: Карпати, 184 с.
- Приймич, М., 2017а. *Церковний живопис Закарпаття. Станковий та монументальний живопис історичного Закарпаття до першої половини ХХ ст. Історико-мистецтвознавчі нариси*, Ужгород: Карпати, 248 с.
- Приймич, М., 2017б. *Церковне професійне малярство Закарпаття другої половини ХVIII – першої половини ХХ ст.: народна традиція, візантійська канонічність та впливи західноєвропейського мистецтва*, Ужгород: Карпати, 508 с.
- Пронин, В., 2009. *Історія Православної Церкви на Закарпатті*, Мукачево: Філокала, 527 с.
- Сабов, С., 1893. *Христоматія церковно-славянських і угро-руських літературних пам'яток*, Унгарь, 236 с.
- Світлиць, А., Канайло, С., 2009. *Свято-Архангело-Михайлівський монастир у селі Драгово-Забрид*, Ужгород: Гражда, 220 с.
- Світлиць, А., 2011. Життєвий шлях та церковне служіння єпископа Іоанікія Зейкана (...?... – 08.11.1686), *Наукові записки Богословсько-історичного науково-дослідного центру імені архімандрита Василя (Проніна)*, Ужгород: Карпати, № 1, с. 192–195.
- Удварі, І., 2000. *Образчики з історії пудкарпатських Русинув. ХVIII, століття: Изгядованя з історії культури и языка*, Ужгород: Удавательство В. Падяка, 340 с.
- Удварі, І., 2002. *Збирька жерел про студії русинського писемства I. Кириличні уббіжники мукачовського єпископа Андрія Бачинського*, *Studia Ukrainica et Rusinica Nyiregyháziensia* 12, Ніредьгаза, 238 с.
- Удварі, І., 2005. *Собрание источников для изучения русинской письменности. II. Епископы Гаврил Блажовский, Мануил Ольшавский, Иоанн Брадач и их время*, Ніредьгаза, 225 с.
- Фенич, В., 2001. Заснування Імстичівського монастиря та його діяльність в Австрійські та Австро-Угорські часи, *Саграїса-Карпатика*, № 12, Ужгород: УжНУ, с. 11–21.
- Фенич, В., Цапулич, О., 2004. *Малоберезнянський Свято-Миколаївський монастир та нариси Чину св. Василя Великого на Закарпатті*, Ужгород: Вид-во «В. Падяка», 184 с.

References

- Baán, I., 2017. Letters of Giovanni Giuseppe De Camillis, Greek Missionary and Bishop of Munkács (1689 – 1706), *Collectanea Athanasiana*, II, Textus/Fontes, vol. 13, Nyiregyháza, 341 p. (in Hungarian).
- Balogh, M., 1909. *A Máramaros görög szertartású orosz egyház és vicariatus történelme*, Ungvár, 35 p. (in Hungarian).
- Baran, A., 1962. *Eparchia Maramorosiensis eiusque unio*, Romae, 107 p. (in Latin).
- Baran, O., d-r., o., 1968. Tserkva na Zakarpatti v rokakh 1665 – 1691 [Church in Transcarpathia in the years 1665 – 1691], *Bohoslovija*, T. XXXII, Kn. 1–4, Rym, p. 77–145. (in Ukrainian).
- Boghosluzhbovyj Antymins Mukachivskogho ghreko-katolyckogho jepyskopa Josypa de Kamelisa* [Liturgical Antimins of the Greek Catholic Bishop of Mukachevo Joseph de Camelis], <?> <?> 1702, Arkhiv Mukachivskoji pravoslavnoji jeparkhiji (AMPJe). (in Church Slavonic).
- Davni monastyri Mukachivskoji jeparkhiji (1360 – 1800)*, 2021. Zvedenyj predmetno-tematychnyj katalogh dokumentiv Derzhavnogho arkhivu Zakarpatskohoj oblasti, Serija «Dzherela z istoriji Mukachivskoji jeparkhiji» [Ancient monasteries of the Mukachevo diocese (1360 – 1800), 2021. Consolidated subject-thematic catalog of documents of the State Archives of the Transcarpathian region. Series «Sources on the history of the Mukachevo diocese»], t. I, Fond № 64, opysy 1, 4, 5; Fond № 151, opysy № 1, 5, 6, 22, 25 / uporjad. prot. Oleksandr Monych. Uzhghorod: RIK-U, 392 p. (in Ukrainian).
- Hadzhega, V., o., 1922. Dodatky k ystorii' Rusynov y ruskykh tserkvei v Maramoroshi. Studiy ystorychno-arkhyvni [Additions to the history of Rusyns and Russian churches in Maramorosh. Historical and archival studies], *Naukovyj Zbornyk tovarystva «Prosvita»*, rochnyk I, Uzhghorod, p. 171–209. (in Church Slavonic).
- Hodinka, A., 1911. *A munkácsi görög szertartású püspökség okmánytára, I. KÖT. 1458 – 1715*, Ungvár, LVI, 659 p. (in Hungarian).
- Lacko, M., 1975. *Synodus episcoporum ritus byzantini catholicorum ex antiqua Hungaria Vindobonae a. 1773 celebrata*, Roma, 320 p. (in Latin).
- Mihályi, J., 1900. *Máramarosi diplomák a XIV. és XV. Századból*, Máramaros-Sziget, 674 p. (in Hungarian).
- Vladimirus de iuxta Hornad - J. V. Timkovic, OSBM., 2004. *Dejiny grekokatolikov Podkarpatska (9.-18. storocie)*, Kosice, 956 p. (in Slovak).
- Vyskvarko, S., 2011. Dokument pershoji polovyny KhVIII st. pro dijajlnistj ostannjogho pravoslavnogho jepyskopa Dosifeja Ugholsjckogho na terytoriji suchasnogho Zakarpattja (z fondiv Derzhavnogho arkhivu Zakarpatskohoj oblasti) [Document of the first half of the eighteenth century. on the activities of the last Orthodox bishop Dosifey Uholsky on the territory of modern Transcarpathia (from the funds of the State Archives of the Transcarpathian region)], *Arkhivy Ukrajiny*, № 4, p. 206–209. (in Ukrainian).
- Derzhavnyj arkhiv Zakarpatskohoj oblasti (DAZO) [The State Archive of Zakarpattia oblast] (SAZO), f. 64, op.1, spr. 31, 1. (in Latin).
- DAZO (SAZO), f. 64, op. 1, spr. 105, 3. (in Latin).
- DAZO (SAZO), f. 64, op. 1, spr. 107, 2. (in Church Slavonic).
- DAZO (SAZO), f. 64, op. 1, spr. 125, 3. (in Latin).
- DAZO (SAZO), f. 64, op. 1, spr. 135, 1. (in Church Slavonic).
- DAZO (SAZO), f. 64, op. 1, spr.145, 2. (in Latin).
- DAZO (SAZO), f. 64, op. 1, spr. 154, 7. (in Latin).

DAZO (SAZO), f. 64, op. 1, spr. 161, 1. (in Latin).
DAZO (SAZO), f. 64, op. 1, spr. 168, 2. (in Church Slavonic).
DAZO (SAZO), f. 64, op. 1, spr. 340, 2. (in Church Slavonic).
DAZO (SAZO), f. 64, op. 5, spr. 83, 1. (in Latin).
DAZO (SAZO), f. 151, op. 1, spr. 189, 1. (in Latin).
DAZO (SAZO), f. 151, op. 1, spr. 213, 2. (in Latin).
DAZO (SAZO), f. 151, op. 1, spr. 219, 2. (in Latin).
DAZO (SAZO), f. 151, op. 1, spr. 230, 3. (in Latin).
DAZO (SAZO), f. 151, op. 1, spr. 231, 4. (in Church Slavonic).
DAZO (SAZO), f. 151, op. 1, spr. 242, 14. (in Latin).
DAZO (SAZO), f. 151, op. 1, spr. 244, 2. (in Latin).
DAZO (SAZO), f. 151, op. 1, spr. 246, 1. (in Latin).
DAZO (SAZO), f. 151, op. 1, spr. 254, 7. (in Latin).
DAZO (SAZO), f. 151, op. 1, spr. 282, 2. (in Latin).
DAZO (SAZO), f. 151, op. 1, spr. 292, 1. (in Latin).
DAZO (SAZO), f. 151, op. 1, spr. 300, 2. (in Latin).
DAZO (SAZO), f. 151, op. 1, spr. 301, 4. (in Latin).
DAZO (SAZO), f. 151, op. 1, spr. 325, 2. (in Latin).
DAZO (SAZO), f. 151, op. 1, spr. 339, 2. (in Latin).
DAZO (SAZO), f. 151, op. 1, spr. 356, 2. (in Latin).
DAZO (SAZO), f. 151, op. 1, spr. 357, 2. (in Latin).
DAZO (SAZO), f. 151, op. 1, spr. 366, 2. (in Latin).
DAZO (SAZO), f. 151, op. 1, spr. 376, 5. (in Latin).
DAZO (SAZO), f. 151, op. 1, spr. 389, 1. (in Latin).
DAZO (SAZO), f. 151, op. 1, spr. 391, 2. (in Latin).
DAZO (SAZO), f. 151, op. 1, spr. 402, 8. (in Latin).
DAZO (SAZO), f. 151, op. 1, spr. 405, 13. (in Latin).
DAZO (SAZO), f. 151, op. 1, spr. 406, 10. (in Latin).
DAZO (SAZO), f. 151, op. 1, spr. 459, 2. (in Latin).
DAZO (SAZO), f. 151, op. 1, spr. 467, 2. (in Latin).
DAZO (SAZO), f. 151, op. 1, spr. 473, 1. (in Latin).
DAZO (SAZO), f. 151, op. 1, spr. 475, 2. (in Latin).
DAZO (SAZO), f. 151, op. 1, spr. 490, 2. (in Latin).
DAZO (SAZO), f. 151, op. 1, spr. 492, 4. (in Latin).
DAZO (SAZO), f. 151, op. 1, spr. 507, 1. (in Latin).
DAZO (SAZO), f. 151, op. 1, spr. 508, 3. (in Latin).
DAZO (SAZO), f. 151, op. 1, spr. 510, 1. (in Latin).
DAZO (SAZO), f. 151, op. 1, spr. 511, 8. (in Latin).
DAZO (SAZO), f. 151, op. 1, spr. 557, 1. (in Latin).

Danylec', Ju., Monych, O., Kerecman, N., 2021. Istorychnyj rozvytok Blaghovishhenskogho monastyrya v seli Bedôháza (Bedevlja) u svitli novykh arkhivnykh dokumentiv [Historical development of the Annunciation Monastery in the village of Bedôháza (Bedevlja) in the light of new archival documents], *Starozhytnosti Lukomor'ja*, № 5 (8), c. 7–15. (in Ukrainian).

Danylec', Ju., Pimen (Matsola), ieromonakh, 2009. *Pravoslavnyi Sviato-Ioanno-Predtechenskyi cholovichyi monastyr u seli Bedevlia* [Orthodox St. John the Baptist Monastery in the village of Bedevlya], Uzhhorod: Karpaty, 192 s.: il. (in Ukrainian).

De'zhe, L., 1969. Materialy k istoricheskoy dialektologii zakarpatskix govovorov [Materials on the historical dialectology of Transcarpathian dialects], *Studia Slavica Hungarica*, vol. XV, Budapest, p. 45–72. (in Russian).

Doba Drugetiv [The Druget Era], 2021. Notatky do politychnoji, sociokulturnoji ta dukhovnoji istoriji Zakarpattja Seređnjovichehja ta rannjogho novogho chasu [Notes on the political, sociocultural and spiritual history of Transcarpathia in the Middle Ages and early modern times] / Avtorskyj kolektyv: Zoltan Borbelj, Vavrincej Zhenjuch, Marija Zhylenko, Stefan Lenchish, Ivan Misjkov, Ighor Prokhnenko, Oksana Ferkov, Kladija-Shtefanija Ferkov, Uzhghorod: TOV «RIK-U», 204 p. (in Ukrainian).

Dobosh, O., 2021. *Praktyka ta teologhija Jevkharystiji v istorychnij Mukachivskij jeparkhiji vid Uzhghorods'koji Uniji (1646 r.) do seređyny XX stolittja* [Practice and theology of the Eucharist in the historical Mukachevo diocese from the Uzhhorod Union (1646) to the middle of the XX century], Uzhghorod, 812 p. (in Ukrainian).

Dulishkovich", I., o., 1875. *Istoricheskija cherty Ugro-Russkih*" [The historical features of the Ugro-Russians], Tetrad' II, Ungvar", 142 p. (in Russian).

Dulishkovich", I., o., 1877. *Istoricheskija cherty Ugro-Russkih*" [The historical features of the Ugro-Russians], Tetrad' III, Ungvar", 234 p. (in Russian).

Fenyeh, V., 2001. Zasnuvannja Imstychivskogho monastyrya ta jogho dijalnistj v Avstrijskij ta Avstro-Ughorskij chasy [The foundation of the Imstychiv Monastery and its activities in the Austrian and Austro-Hungarian times], *Carpatica-Karpatyka*, № 12, Uzhghorod: UzhNU, p. 11–21. (in Ukrainian).

Fenyeh, V., Capulyeh, O., 2004. *Malobereznjanskyj Svjato-Mykolajivskij monastyr ta narysy Chynu sv. Vasylija Velykogho na Zakarpatti* [Maloberezniansky St. Nicholas Monastery and essays on the Order of St. Basil the Great in Transcarpathia], Uzhghorod: Vyd-vo «V. Padjaka», 184 p. (in Ukrainian).

Kinakh, Gh., o., 1926. Posishhennje maramoroskykh monastyriv 1749 r. [Visiting the Maramorosh monasteries in 1749], *Zapysky ChSVV*, t. II, vyp. 1–2, Zhovkva, s. 105–122. (in Ukrainian).

Kinakh, Gh., o., 1938. Naselennja sil Lavok i Bobovyshh na pochatku XVIII st. [Population of the villages of Lavok and Bobovyshche in the early XVIII century] *Naukovyj Zbirnyk Tovarystva Prosvita*, ch. XIII – XIV, Uzhghorod, p. 165–170. (in Ukrainian).

Kobalj, J., 2003. Uzhghorod vidomyj ta nevidomyj [Uzhhorod known and unknown], Ljviv: Svit, 196 p. (in Ukrainian).

Kolomic, I., 1953. Nasil'stvennoe vvedenie cerkovnoj unii v Zakarpat'e, *Sbornik rabot po voprosam istorii* [Forced introduction

of church union in Transcarpathia], *Collection of works on history, Trudy Tomskogo gosudarstvennogo universiteta*, t. 121, vyp. 2, Tomsk, p. 88–96. (in Russian).

Kralic'kyj, A., 2019. *Tvory [Works] / Vshoryteli: V. Padjak, M. Pavlich, Prjashiv: Vydavatel'stvo Prjashivskogo univerziteta*, 440 p. (in Russian).

Luchkaj, M., 1999. *Istorija karpats'kykh rusyniv [The history of the Carpathian Ruthenians]*, t. II, Uzhghorod, 388 p. (in Ukrainian).

Luchkaj, M., 2002. *Istorija karpats'kykh rusyniv [The history of the Carpathian Ruthenians]*, t. III, Uzhghorod, 322 p. (in Ukrainian).

Zhatkovych, Ju., o., 2008. Borot'jba Mukachivsk'jkoji ghreko-katolyck'jkoji jeparkhiji proty vplyvu Egera [The struggle of the Mukachevo Greek Catholic Diocese against the influence of Eger], *Praci z istoriji Ughors'jkoji Rusi*, Uzhghorod: Mystec'jka linija, p. 235–316. (in Ukrainian).

Mis'jkov, I., 2019. Stvorennja mis'jkykh gherbiv Juzhnogo, Mukacheva ta proektu novogo gherba Uzhghorodsk'jogo universytetu [Creation of city's coats of arms of Yuzhnyi, Mukachevo and project of the new coat of arms of the Uzhghorod University], *Naukovyj visnyk Uzhghorodsk'jogo universytetu*, serija: Istorija, vyp. 1 (40), Uzhghorod: Ghooverla, p. 186–210. (in Ukrainian).

Mis'jkov, I., 2000a. Pryvileji korolivsk'jkh mist i mistechok Zakarpattja u XIII – XIV st. [Privileges of royal cities and towns of Transcarpathia in the XIII – XIV centuries], *Naukovyj visnyk Uzhghorodsk'jogo universytetu*, serija: Istorija, vyp. 5, Uzhghorod: Vydavnytstvo V. Padjaka, p. 63–66. (in Ukrainian).

Mis'jkov, I., Slipetskyj, O. 2020b. Pechatky ta gherby u doslidzhen'jah Jurija Kachija [Seals and coats of arms of the research Yuriy Kachiy], *Naukovyj visnyk Uzhghorodsk'jogo universytetu*, serija: Istorija, vyp. 2 (43), Uzhghorod: Ghooverla, p. 176–186. (in Ukrainian).

Mis'jkov, I., 2021a. Pechatky ta gherby Mukachivsk'jogo jepyskopa Andrija Bachynsk'jogo [Seals and coats of arms of Bishop Andriy Bachynsky of Mukachevo], *XXX International Science Conference «Interaction of society and science: problems and prospects»*, June 15–18, London, England, p. 161–166. (in Ukrainian).

Mis'jkov, I., 2021b. Pechatky i gherby Mukachivsk'jkh (Maramorosh'kykh) jepyskopiv [Seals and coats of arms of Mukachevo (Maramorosh) bishops], *Acta Patristica*, Číslo 24, Ročník XII, p. 16–38. (in Ukrainian).

Monych, O., dyjak., 2008. *Maramorosh'sjka svjatynja: narysy z istoriji Ghrushivsk'jogo monastyrja* [Maramorosh shrine: essays on the history of Hrushiv Monastery], Uzhghorod: Patent, 256 p. (in Ukrainian).

Monych, O., dyjak., 2009a. Dijal'nistj ostannjogho Pravoslavnogho jepyskopa Dosyfeja (Feodorovycha) Ughol's'jkoji (1648 – 1733) [Activities of the last Orthodox bishop Dositheus (Feodorovich) Uholsky (1648 – 1733)], *Rusyn*, № 1 (15), Kyshynev, p. 76–89. (in Ukrainian).

Monych, O., dyjak., 2009b. *Zanevsk'jij monastyr v Polonynakh: Narysy z istoriji Ughol's'jkoji ta Ughljans'jkoji monastyriv* [Zanevsky Monastery in Polonyny: Essays on the History of the Uholsky and Uhlyansky Monasteries], Uzhghorod: Patent, 319 p. (in Ukrainian).

Monych, O., prot., 2018. *Neskorena Pravda: narysy z istoriji Krychivsk'jogo monastyrja* [Unconquered Truth: Essays on the History of the Krychiv Monastery], Uzhghorod: Patent, 160 p. (in Ukrainian).

Monych, O., prot., 2019a. «Imstychivsk'jij ekzyl» v chasy pravlinnja ostannikh pravoslavnykh arkhijerejiv Mukachivsk'joi jeparkhiji: Ioanikija (Zejkana) ta Mefodija (Rakoveck'jogho) [«Imstychiv Exile» during the reign of the last Orthodox bishops of the Mukachevo Diocese: Ioaniki (Zeykan) and Methodius (Rakovetsky)], *Naukovi zapysky Boghoslov's'jko-istorychnogho naukovodoslidnogho centru imeni arkhimandryta Vasylija (Pronina)*, № 6, Uzhghorod: Karpaty, p. 383–409. (in Ukrainian).

Monych, O., 2019b. Mykolajivsk'jij monastyr u seli Alsó Karaszló (Zarichchja) (za dokumentamy Derzhavnogho arkhivu Zakarpats'jkoji oblasti) [Mykolayiv Monastery in the village of Alsó Karaszló (Zarichchia) (according to the documents of the State Archives of the Zakarpattia Region)], *Arkhivy Ukrajinjy*, № 2 (319), Kyjiv, p. 167–186. (in Ukrainian).

Monych, O., 2021a. Petro-Pavlivsk'jij monastyr u seli Irhóc (Vilkhivci) u XVIII st. [Peter and Paul Monastery in the village of Irhóc (Vilkhovtsi) in the XVIII century.], *Eminak*, 2 (34), p. 67–75. (in Ukrainian).

Monych O., 2021b. «QUASI»-jepyskopy ta administratory Maramorosh'jkoji pravoslavnoji jeparkhiji (1706 – 1739 rr.) [Quasi Bishops and Administrators of the Maramorosh Orthodox Eparchy (1706 – 1739)], *Naukovyj visnyk Uzhghorodsk'jogo universytetu*, serija: Istorija, vyp. 1 (44), Uzhghorod: Ghooverla, s. 10–17. (in Ukrainian).

Moroz, V., 2016. Zasnuvannja i stanovlennja Boronjavsk'jogo monastyrja: istorija obytili na tli epokhy [Foundation and formation of the Boronyava monastery: the history of the monastery against the background of the era], *Naukovi Zapysky Uzhghorodsk'jogo universytetu*, serija: Istoryčno-relighijni studiji, vyp. 5, Uzhghorod: Ghooverla, p. 154–177. (in Ukrainian).

Moroz, V., 2017. *Svityl'nyk viry: istorija Boronjavsk'jogo monastyrja na tli epokh* [The torch of faith: the history of the Boronyava monastery against the background of epochs], L'jviv: Vydavnytstvo Ukrajins'jkoji katolyck'jogo universytetu, 286 p. (in Ukrainian).

Moroz, V., 2018. Reformy mytropolyta Ruts'jkoji ta jikh recepcija u Mukachivsk'jij jeparkhiji: vid pryjnjattja unijnoji ideji do stvorennja vasylijans'jkoji provinciji [Reforms of Metropolitan Rutsky and their reception in the Mukachevo diocese: from the adoption of the union idea to the creation of the Basilian province], *Zakon Bazyliański na tle mozaiki wyznaniowej i kulturowej Rzeczypospolitej i krajów ościennych*, Rzeszow, p. 227–237. (in Ukrainian).

Mukachiv'sjka Ghreko-Katolyck'jka jeparkhija [Mukachevo Greek Catholic Diocese], 2007. Dokumenty, t. I, Satu Mare–Ujgorod, Editura Muzeului Sătmărean, 389 p. (in Latin, in Hungarian, in Romanian, in Ukrainian).

Mukachiv'sjka Ghreko-Katolyck'jka jeparkhija [Mukachevo Greek Catholic Diocese], 2012. Dokumenty, t. II, Satu Mare, Editura Muzeului Sătmărean, 403 p. (in Latin, in Hungarian, in Romanian, in Ukrainian).

Mukachiv'sjka Ghreko-Katolyck'jka jeparkhija [Mukachevo Greek Catholic Diocese], 2015. Dokumenty, t. III, Satu Mare, Editura Muzeului Sătmărean, 464 p. (in Latin, in Hungarian, in Romanian, in Ukrainian).

Oros, O., 2008. *Ghrushivsk'jij monastyr i pochatky knyghodrukuvannja v Jevropi* [Hrushiv Monastery and the beginnings of book printing in Europe], Uzhghorod: Zakarpattja, 392 p. (in Ukrainian).

Pekar, A., 1991. Cerkovna polityka madjariv na Zakarpatti [Church policy of the Hungarians in Transcarpathia], *Zbirnyk tysjacholittja Khrystjanstva v Ukrajinji 988-1988*, Vinnipeg, p. 79–89. (in Ukrainian).

Pekar, A., 1997. *Narysy istoriji Cerkvy Zakarpattja* [Essays on the history of the Church of Transcarpathia], t. I: Jerarkhichne oformlennja, Rym–L'jviv, 232 p. (in Ukrainian).

Pekar, A., 1997. *Narysy istoriji Cerkvy Zakarpattja* [Essays on the history of the Church of Transcarpathia], t. II: Vnutrishnja istorija, Rym–L'jviv, 492 p. (in Ukrainian).

Pekar, A., 2014. *Narysy istoriji Cerkvy Zakarpattja* [Essays on the history of the Church of Transcarpathia], t. III: Monashe zhyttja,

Uzhgorod: KP «Uzhgorodska misjka drukarnja», 216 p. (in Ukrainian).

Petrov, A., prof., d-r., 1905. «*Staraja vera*» i unija v XVII – XVIII vv. *Pojasnytel'naja zapiska* [«Old Faith» and the union in the XVII – XVIII centuries. Explanatory note], Materialy dlja istorii' Ugorskoj Rusi, t. I, SPb., 74 p. (in Russian).

Petrov, A., prof., d-r., 1906. «*Staraja vera*» i unija v XVII – XVIII vv. *Pojasnytel'naja zapiska* [«Old Faith» and the union in the XVII – XVIII centuries. Explanatory note], Materialy dlja istorii' Ugorskoj Rusi, t. II, SPb., 88 p. (in Russian).

Pronin, V., 2009. *Istorija Pravoslavnoj Cerkvi na Zakarpat'e* [History of the Orthodox Church in Transcarpathia], Mukachevo: Φύλοκαλία, 527 p. (in Russian).

Pryjmych, M., 2007. Andreus Bacsinsky Episcopus Mukacsiensis, *Ekzylj*, № 2 (7), p. 2–3. (in Ukrainian).

Pryjmych, M., 2014. *Ikonostasy Zakarpattja* [Iconostasis of Transcarpathia], Istoryko-mystecjki narysy, Uzhgorod: Karpaty, 184 p. (in Ukrainian).

Pryjmych, M., 2017a. *Cerkovnyj zhyvopys Zakarpattja. Stankovyj ta monumentalnyj zhyvopys istorychnogho Zakarpattja do pershoji polovyny XX st.* [Church painting of Transcarpathia. Easel and monumental painting of historical Transcarpathia until the first half of the twentieth century], Istoryko-mystectvoznavchi narysy, Uzhgorod: Karpaty, 248 p. (in Ukrainian).

Pryjmych, M., 2017b. *Cerkovne profesijne maljarstvo Zakarpattja drughoji polovyny XVIII – pershoji polovyny XX st.: narodna tradycja, vizantijska kanonichnistj ta vplyvy zakhidnojevropejskogho mystectva* [Church professional painting of Transcarpathia in the second half of the eighteenth – first half of the twentieth century: folk tradition, Byzantine canonicity and influences of Western European art], Uzhgorod: Karpaty, 508 p. (in Ukrainian).

Sabov, E., 1893. *Xristomatiya cerkovno-slavyanskix" i ugro-russkix" literaturnyx" pamyatnikov"* [Reader's Digest of Church Slavonic and Ugro-Russian Literary Monuments], Ungvar", 236 p. (in Russian).

Svitlyncj, A., Kanajlo, S., 2009. *Svjato-Arkhanghelo-Mykhajlivskij monastyr u seli Dragovo-Zabrid* [Holy Archangel Michael Monastery in the village of Dragovo-Zabrid], Uzhgorod: Grazhda, 220 p. (in Ukrainian).

Svitlyncj, A., 2011. Zhyttievij shliakh ta tserkovne sluzhinnia iepyskopa Ioanikiia Zejkana (...?... – 08.11.1686) [The way of life and church service of Bishop Ioaniki Zeykan (...?... – 08.11.1686)] *Naukovi zapysky Boghoslovsjko-istorychnogho naukovodoslidnogho centru imeni arhimandryta Vasylija (Pronina)*, Uzhgorod: Karpaty, № 1, s. 192–195. (in Ukrainian).

Udvari, I., 2000. *Obrazchyky z istoriji pudkarpatsjkykh Rusynuv. XVIII, stoljittje: Yzghljadovanja z istoriji kuljтуры y jazyka* [Images from the history of Pudkarpatski Rusyns. XVIII, century: Views on the history of culture and language], Uzhgorod: Udavateljstvo V. Padjaka, 340 p. (in Hungarian, in Church Slavonic, in Ukrainian).

Udvari, I., 2002. *Zbyrka zherel pro studiji rusynsjkogho pysemstva I. Kyrylychni ubbizhnyky mukachovsjkogho jepyskopa Andrija Bachynsjkogho* [Collection of sources on the study of Ruthenian writing I. Cyrillic Essays of Mukachevo Bishop Andrew Bachynsky], Studia Ukrainica et Rusinica Nyiregyháziensia 12, Njiredjghaza, 238 p. (in Hungarian, in Church Slavonic, in Ukrainian).

Udvari, I., 2005. *Sobranie istochnikov dlya izucheniya rusinskoj pis'mennosti. II. Episkopy Gavriil Blazhovskij, Manuil Ol'shavskij, Ioann Bradach i ix vremena* [Collection of sources for the study of Ruthenian writing. II. Bishops Gavriil Blazhovskij, Manuil Olshavskij, Ioann Bradach and their time], Nired'xaza, 225 p. (in Hungarian, in Church Slavonic, in Ukrainian).

Olexandr Monych

Archpriest, ThDr, PhD, Postgraduate Student of the Department of Archeology, Ethnology and Cultural Studies, Uzhgorod National University, Uzhgorod

Ivan Miskov

PhD, Associate Professor of Culture and Social Sciences, Transcarpathian Academy of Arts, Uzhgorod

BISHOP'S AND MONASTERY SPHRAGES OF 1690 – 1735, AS A SOURCE FOR THE STUDY OF HISTORY OF MARAMOROSH ORTHODOX DIOCESE AND THE MARAMOROSH UNION VICARIATE

The article examines sphragistic sources directly related to the activities of the Maramorosh Orthodox Diocese and the Maramorosh Union Vicariate of the late XVII – first half of the XVIII century. With the help of auxiliary disciplines, the authors attempt to fill in the "white spots" in the pages of church history of the region. The period of the history of the Mukachevo diocese chosen for study is characterized by the institutional development of two new dioceses, which separated from the ancient Mukachevo diocese - Mukachevo Greek Catholic and the new – Maramorosh Orthodox Diocese. As a result of the active proselytizing activity of the episcopate in 1723, the former of these units created a union vicariate in the Maramorosh County, which in time acquired the status of a diocese. The active development phase of both ecclesiastical units lasted from 1690 to 1730. During this period, vital institutional processes took place, which contributed to forming and establishing two counter centers. The results of the research article innovatively present the vision and analysis of sources that are inextricably linked to the formation of two church centers. Based on the elaborated episcopal and monastic sphragis, new adjustments are made to the existing paradigms of administration and management of dioceses. The detailed methodology opens a wide field for discussion and further study of the history of the Church in Transcarpathia in this period. The principles of heuristics used in the study allow us to look in a new way at individual processes in the construction of ecclesiastical centers. These include episcopal ordinations of monks, de facto jurisdictional statuses of vicars, processes of concluding land lease and loan agreements, monastic epistolary heritage, diocesan activities to open new monasteries and renovate the leading segment of existing ones, the reaction of parishes during the introduction of the union in Maramorosh, etc. At the same time, the analysis of monastic and episcopal sphragis also allows for a broader analysis and research of the specific topic of the development of the document flow of dioceses, the legal component in the formation of dioceses, and the formation of their church-canonical status. In addition, the topic significantly develops sphragistics directly as a science in terms of its narrow specialization in the study of church-

administrative components and their development. Discovered and processed documents state the fact that church sphragistics in this period was in the process of self-development, identification, verification, improvement, and legitimacy, which required the then church situation.

Keywords: *Maramorosh, church, bishop, diocese, vicariate, seal, signature.*

ІЛЮСТРАЦІЇ

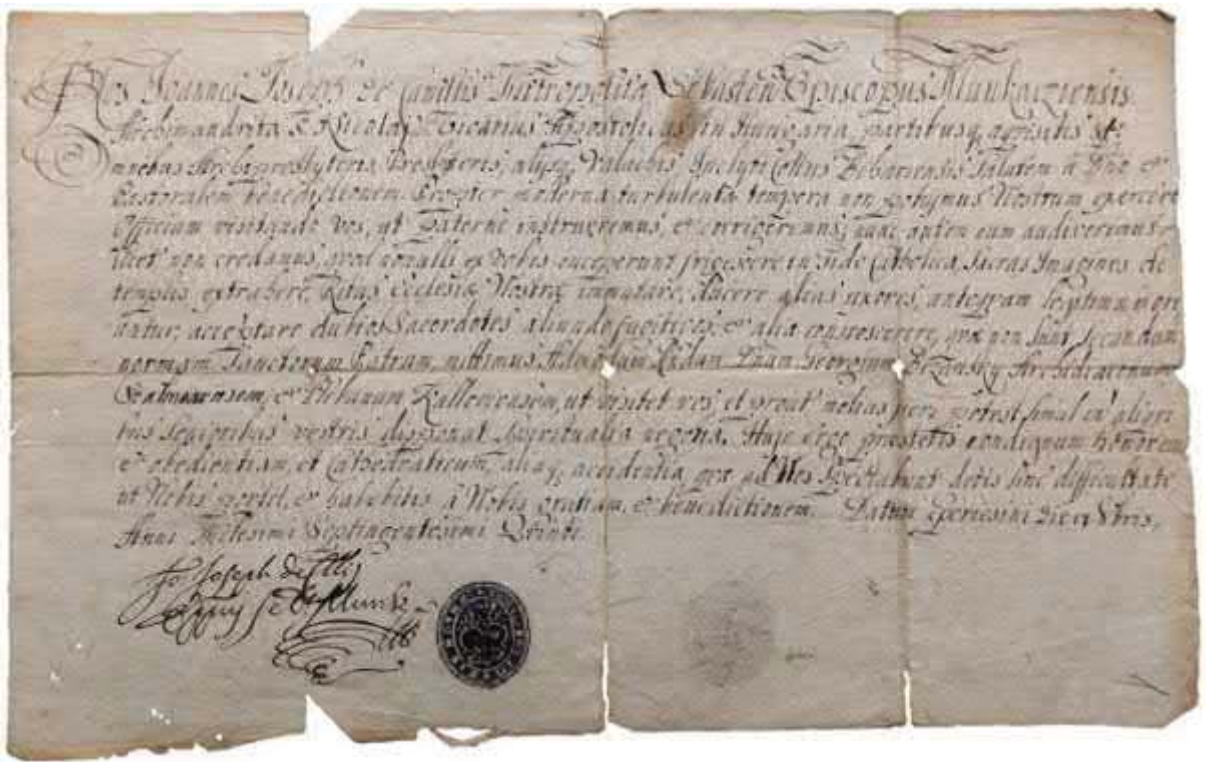

Рис. 1. Печатка і підпис єпископа Іоанна Йосифа де Камеліса, 1705 р. [ДАЗО, ф.151, оп.1, спр. 189, 1 арк.]. Фото І. Міськова.

Рис. 2. Богослужбовий Антимінс єпископа Іоанна Йосифа де Камеліса, 1702 р. Фото О. Монича. Публікується вперше.

Рис. 3. Печатка Імстичівського монастиря, 1750 р. [ДАЗО, ф.64, оп.1, спр. 340, 1 арк.]. Фото О. Монича. Публікується вперше.

Рис. 4. Печатка Мукачівського монастиря, 1689 р. [ДАЗО, ф.151, оп.1, спр. 93, 1 арк.]. Фото О. Монича.

Рис. 5. Печатка єпископа Йосипа Годермарського, 1714 р. [ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 244, арк. 1 зв.]. Фото О. Монича. Публікується вперше.

Рис. 6. Печатка Кричівського монастиря, 1725 р. [ДАЗО, ф. 64 оп. 1, спр. 83, 1 арк.]. Фото О. Монича.

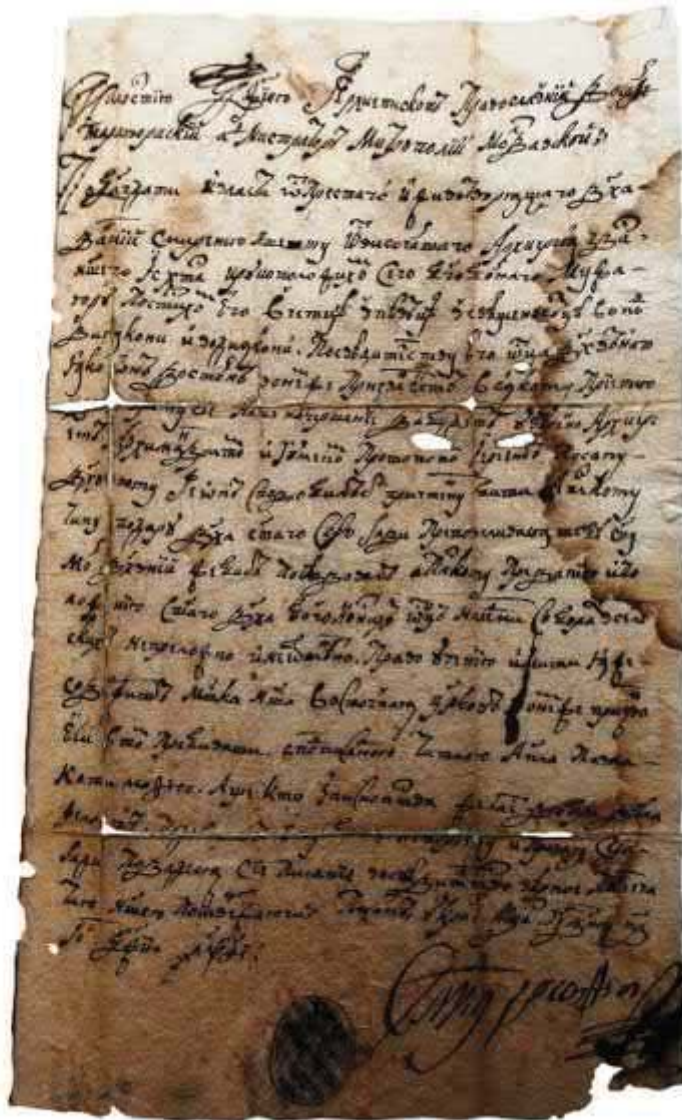

Рис. 7. Печатка епископа Досифея 1719 р. [ДАЗО, ф. 64, оп. 1, спр. 45, 1 арк.]. Фото О. Монича

Рис. 8. Печатка Зарічанського монастиря [ДАЗО, ф. 64, оп. 1, спр. 106, 1 арк.]. Фото О. Монича.

Рис. 9. Печатка і підпис єпископа Юрія Бізанція, 1719 р. [ДАЗО, ф.151, оп.1, спр. 300, арк.1]. Фото І. Міськова.

Рис. 10. Печатка Мукачівського монастиря [ДАЗО, ф. 64, оп. 1, спр. 168, 1 арк.]. Фото О. Монича.